

ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

Посрещането на детето

Сборник с информационни
и методически материали
за работа с кандидати осиновители
и кандидати за приемни семейства

ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

Посрещането на детето

Сборник с информационни
и методически материали
за работа с кандидати осиновители
и кандидати за приемни семейства

София 2015

Проект BG051PO0001 „ДЕТСТВО ЗА ВСИЧКИ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.

Обединение "Пространство за детето" носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия сборник и при никакви обстоятелства не може да се приеме като официална позиция на Европейския съюз или Национална агенция за професионално образование и обучение.

ПОСРЕЩАНЕТО НА ДЕТЕТО

Сборник с информационни и методически материали
за работа с кандидат-осиновители
и кандидати за приемни семейства

Съставител: Весела Банова

Научен редактор: д-р Любомир Жупунов

Издава:

Държавна агенция за закрила на детето

Ул. „Триадица“ № 2

София 1051

България

www.sacp.govrenment.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД4

РАЗДЕЛ I
ДЕТЕТО, РОДИТЕЛИТЕ, ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ – УЧАСТНИЦИ В ЕДНА СРЕЩА5

Посрещането на детето в семейството на осиновителите и/или приемните родители6

Приемната грижа като споделена грижа –
между родното, приемното семейство и общността12

Как да придружим срещата между детето в приемна грижа и неговото родно семейство15

Опорни точки за подходящо поведение от страна на работещите в услуги от
резидентен тип за деца и младежи с увреждания при среща с прояви на психично
страдание (агресивни и автоагресивни действия на децата)17

РАЗДЕЛ II
ЩАСТЛИВИ И ПРОВАЛЕНИ СРЕЩИ: УРОЦИ ОТ ПРАКТИКАТА 21

Срещата между Мая и Крум – една щастлива среща.....22

Гледната точка на детския психиатър25

Гледната точка на педиатъра29

Гледната точка на клиничния психолог.....32

Гледната точка на психолога и на осиновителя38

Представяне на опита и добрите практики в развитието на приемната грижа за деца с
увреждания на ИСДП42

Международен опит47

Медико-педагогически институт „Куртил“
и работата с професионални приемни родители.....48

Използване на митовите в работата с деца, настанени в приемна грижа.....52

Методът „Моята раничка“55

Осиновяването и приемната грижа –
два начина да дадеш на едно дете „корени и криле“58

УВОД

Целта на сборника с методически и информационни материали за работа с кандидат-осиновители и кандидати за приемни семейства е да подпомогне осъществяването на операция „Да не изоставяме нито едно дете“, която цели да създаде устойчив модел за деинституционализация на децата с увреждания над 3-годишна възраст. Част от тази операция е проектът „Детство за всички“, който допринесе децата и младежите с проблеми в менталното и физическо развитие да напуснат специализираните институции, повечето от които се намират в отдалечени и труднодостъпни места, и да дойдат в общността, в новите си къщи – в т.нар. центрове за настаняване от семеен тип.

Активният процес на деинституционализация на грижите за деца с увреждания направи възможно да се постави въпросът: „Може ли едно дете с увреждане, израснало в институции, да бъде осиновено или настанено в приемно семейство?“ Всички участници в този процес се заеха да търсят отговори на този въпрос. Така се стигна до възникване на различни иновативни практики, които от своя страна неспрестанно провокират преосмислянето на понятия като „осиновяване“, „приемна грижа“, „подкрепящи услуги“.

В първата част на този сборник са представени четири текста, съдържащи теоретични опорни точки, които целят да подпомогнат всички участници, специалисти и експерти, ангажирани с процеса на деинституционализация на деца с увреждания, както и доставчиците на социални услуги в работата им, насочвана от разбирането за най-добрия интерес на детето. Да придружаваш едно дете, започнало житейския си път с изоставяне и настаняване в институция, особено когато причината за това е неговото различие (заболяване и/или увреждане), така че да срещне семейство (осиновителско или приемно) е трудна задача. Посрещането на детето в семейството е процес, в който родителите често изпитват затруднение да намерят думи, с които да говорят за изминатия от детето път до срещата му с тях. Предизвикателството е да успеят да помогнат на детето си да сглоби различните части на своята история в едно цяло.

С напредването на деинституционализацията и развитието на приемната грижа се оказва, че нейната същност се състои в споделянето както на предизвикателствата, така и на отговорностите между родното и приемното семейство и общността.

Във втората част на сборника се споделят практики от България, които илюстрират акцентите, изложени в първия раздел. Представени са гледните точки на различните участници в процеса на осиновяване и настаняване в приемно семейство: приемно дете и приемна майка, майка на осиновено дете с увреждане, детски психиатър, педиатър, клиничен психолог, психолог от център по ранна интервенция, социални работници, ръководители на социални услуги. Опитът, споделен от всички тези различни специалисти, деца и родители, дава много точни насоки за съдържанието и функциите на т.нар. подкрепящи услуги.

В края на сборника е представен и чужд опит: успешна чужда практика в използването на форми на резидентна грижа за подкрепа на приемни родители, които се грижат за деца с увреждания и психични заболявания; използване на древногръцките митове, наративната и арт терапията в работата с деца, настанени в приемна грижа.

Весела Банова

РАЗДЕЛ I

ДЕТЕТО, РОДИТЕЛИТЕ, ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ – УЧАСТНИЦИ В ЕДНА СРЕЩА

Посрещането на детето в семейството на осиновителите и/или приемните родители

Весела Банова¹

За да бъде сполучлива срещата между детето и неговите бъдещи осиновители или приемни родители, то трябва да бъде готово за тази среща. Срещата не би могла да бъде сполучлива, ако детето изпитва тревога, напрежение, с други думи, ако страда. Необходимо е огромно разбиране и търпение от страна на осиновителите и приемните родители, което не е лесно за постигане поради много причини и за което те трябва да бъдат подготвени.

Детето е малък изследовател. То непрекъснато се опитва да облича в смисъл и значение това, което изпитва в тялото си, като говори, играе, рисува. За него е много важно да намери думи, които да му помогнат да облекчи в смисъл и значение тази голяма промяна в живота си, каквато е осиновяването или настаняването в приемно семейство. То трябва да положи огромно усилие, за да сглоби своята история: тази до осиновяването/настаняването в приемно семейство и тази на живота си в семейство. Обикновено първата половина от историята му се побира в много малко думи, родителите често не познават хората, които са се грижили за него там, откъдето детето идва. Не знаят как са му говорили, какви думи са използвали те, за да общуват с него, да го хранят, да го слагат за сън, да го къпят, да го преобличат, да го карат да върши определени неща или за да му забраняват. На родителите (осиновители или приемни родители) им предстои да изобретят език, който да окаже гостоприемство на това дете, което познават единствено от досието му и от няколко, малко на брой, срещи. От това, дали ще успеят да изобретят гостоприемен език за детето, в който да намери място и тази половина от историята му, която не е част от техния живот, но е важна част от неговия живот, зависи дали детето ще намери мястото си в новото си семейство. Детето също „осиновява“ родителите си и по-точно – осиновява тяхното желание. От друга страна, както още Фройд е забелязал, в пубертета често детето си измисля, въобразява си, че е осиновено (Лакаде, Ф., 2006). Всичко това ни насочва към другото лице на осиновяването, което е далеч по-сложно и непредвидимо от осиновяването, разглеждано като юридически акт или промяна в социалния статус.

Предизвикателството да бъдеш осиновител или приемен родител. Някои психологични аспекти

От психологична гледна точка осиновяването може да се разглежда като *среща между дете и родители*. Това е важно, защото една среща може да бъде щастлива, а може и да се провали, ако този, когото срещаме, не се окаже на висотата на нашите очаквания например.

Разглеждането на осиновяването като среща помага да се разбулят много митове и фантазии, напластени както в съзнанието на професионалистите, така и в общественото съзнание. Може би най-голямата част от тях е свързана с така наречената „тайна на осиновяването“.

¹ Весела Банова е клиничен психолог, психоаналитик, доктор по социология. Председател е на Българско общество за лаканианска психоанализа и на Националната мрежа за децата.

Има ли всъщност тайна на осиновяването?

Всеки, който е работил и се е срещал с осиновени деца, забелязва, че повечето от тях като че ли също осиновяват своите родители. Освен това клиничната практика показва, че всяко от тези деца притежава несъзнавано познание за своя произход и съдба – дори осиновителите грижливо да пазят тайната на осиновяването и никога дума да не изрекат за това, откъде идва детето.

Едно 6-годишно осиновено момиченце си беше измислило приказка, в която едни фалшиви родители го бяха откраднали от истинските му родители и тогава то избягало в гората, където заживяло като Маугли. Осиновителите на това дете никога не бяха споменавали дума за дома, от който са го взели, и за осиновяването, разчитайки, че е било много малко бебе и няма никакви спомени.

Друго осиновено момченце на същата възраст упорито питаше майка си как го е носела в коремчето си. Това дете беше осиновено на над 3-годишна възраст и дори много добре помнеше и познаваше дома, в който беше живяло дотогава. За какво питаше това дете? То всъщност се интересуваше от желанието на своята майка да го осинови, проверяваше това желание.

Изобщо, когато детето пита за това, откъде идват децата, как се раждат, какво става, преди да се родят и пр., то съвсем не очаква да чуе лекции по анатомия и физиология. Нито го интересуват анатомичните органи на жената и мъжа, нито половият акт, нито актът на раждането. Подобни отговори могат само да пробудят тревогата му.

Едно момченце на 2 години и половина пита майка си откъде се раждат децата и получава от нея отговор, че те се раждат от „дупчицата между краката на мама“. Този отговор потри-са малкото момче, което избухва в сълзи. „Защо плачеш?“ – го пита майка му. „Защото ме е страх, че ще изтечеш през тази дупчица и ще изчезнеш, мамо-о“ – проплаква ужасеното дете.

Всъщност децата се интересуват от желанието на своите родители, от желанието на своята майка и на своя баща. А това е загадка за всеки човек и той търси отговора ѝ през целия си живот. „Какво съм аз за другия?“ и „Какво иска той от мен?“ – тези въпроси нямат готови отговори и децата не ги задават, за да получат отговори на тях, а за да проверят желанието на родителите. „Откъде идват децата?“ – ето един въпрос, който съпътства човечеството, откакто то съществува. (Роа, Д., 2009) Този въпрос не може да има отговор, докато субектът, детето, мъжът или жената не се изправи сам пред него. Именно по този начин създателят на психоанализата Зигмунд Фройд въвежда този въпрос, когато казва, че любопитството на детето, свързано с всичко около сексуалността, се провокира и отключва при появата на друго дете или от друго събитие, което променя живота на семейството. „Първият проблем, който занимава детето, това е загадката, откъде идват децата?“ (Роа, Д., 2009) Този въпрос не е свързан с географията, а с желанието на родителите. Няма дете, на което да му е безразлично какво е било желанието на неговите създатели – на майка му и на баща му, – в резултат на което то се е появило на бял свят.

Едно малко дете, което си поставя въпроса откъде идват децата, когато му се е родило братче, няма да отговори на този въпрос, ако не се ангажира лично и не вложи интелектуалното си любопитство. И по този начин, за да разбере как се правят децата, то ще изгради връзка, която свързва това интелектуално любопитство и усещанията, които получава вътре в собственото си тяло. Така че въпросът откъде идват децата се превръща за субекта в изгаряща го загадка. Това е въпрос, който се появява в детството и следва своя път в хода на развитието, като се успокоя-

ва и придобива други форми. Този въпрос се активира, когато възрастният трябва сам да стане майка или баща – т.е. в момента, в който субектът се оказва свързан с този въпрос лично, защото трябва сам му даде отговор.

Ето защо в интервютата с кандидатите за осиновители има област от въпроси, които се отнасят до собственото им детство, до връзката с техните родители, до начина, по който те си обясняват „откъде идват децата“. Това, което ни интересува, е тяхното желание за дете, защо желаят да осиновят дете и готови ли са да му отворят място в живота си, което означава да го посрещнат такова, каквото е: с цялата му особена лична история, с всичките следи от страдание и с последиците от него.

Семейството е важно за детето не само защото го дарява с любов

Защо за детето е важно да расте в семейство? Познатата теза е – защото в семейството намира любов и сигурност. Това е вярно, но е само половината от отговора. Освен че семейството дарява детето с любов, то му позволява да се идентифицира с родителите си. Какво означава това? Това означава, че когато детето се роди, то бива разпознато, идентифицирано от родителите си като тяхно. „Това е моето дете!“ и „Това е нашето дете!“ Така, докато расте, детето може да се идентифицира с единия и другия родител, с определени черти и характеристики на майката и бащата. Най-общо развитието на личността е поредица от идентификации.

Семейството е тази социална структура, която посреща детето независимо от това, дали то е било добре или зле прието, желано или не, добре дошло или не. Това ще рече, че бащата и майката, отвъд любовта към децата, имат определена функция (Роа, Д., 2009). Именно това е, което трябва да знаем при работата си с децата. Родителите упражняват тези функции, без да ги съзнават – те не са част от съзнателното поведение. Точно в това се състои предизвикателството на отговорността „да бъдеш родител“. По отношение на това предизвикателство няма привилегирани – нито сред биологичните родители, нито сред осиновителите. Защото предизвикателството на родителството се състои в поемането на отговорността, че животът ти се променя завинаги и за тази промяна детето няма вина – тъй като да имаш дете, е личен избор, плод на личното желание на всеки. Трудността, през която трябва да премине всеки, който иска да стане родител, се състои в това, че трябва да се справи с измерението на *необратимост*, което съпътства появата на детето в живота му. Когато се появи детето, то носи със себе си нещо ново в живота на своите родители, но и нещо необратимо. То е част от живота на тази жена, която става майка и на този мъж, който става баща. Няма връщане назад, няма „както преди“, „край на излежаването в леглото сутрин“, както казваше една млада майка. Трябва да се знае, че има жени и мъже, за които измерението на необратимост е повече отколкото могат да понесат и да осмислят и това изключително много ги затруднява във функционирането им като майки и бащи.

Как да посрещнем едно дете, за което не знаем откъде идва?

За всяко дете, което посрещаме, трябва да изобретим закони на гостоприемството. Защо? Защото ние не знаем откъде идва това дете, в смисъл, че не знаем какво е било желанието на неговите създатели, нито знаем защо те не са могли да се разположат в ролите на майка и баща. Написаните думи в досиетата на децата далеч не могат да разкрият истината за човешката драма, която е приключила с изоставяне или поверяване на детето.

Тук отново ще си послужи с една сполучлива метафора на Даниел Роа (Роа, Д., 2002), която той използва, за да опише какво се случва, когато очакваме някого. В момента на очакването се създава нещо като символичен балон, в който очакващият е обгърнат заедно с отсъствието на очаквания. А отсъствието на очаквания създава липса. Очакването често е придружено с чув-

ство на тревога, защото другият винаги може да отсъства там, където е очакван. Когато другият пристигне, този, който чака, се успокоява, че договорът на очакването е спазен, така че не без основание е бил в очакване. В един момент изпитваме страх, че договорът е без гаранции, че може да бъде нарушен. Много пъти сме ставали свидетели на това, как след първите срещи с кандидатите за осиновители децата се разстройват, понеже не могат да си обяснят защо кандидат-осиновителите си заминават и защо те още трябва да чакат, оставайки в дома. В други случаи кандидатите се разочароват, че децата не изразяват бурна радост още при първата среща. Първата среща винаги е изпитание, защото се намесва още един въпрос: този, който пристига, дали е този, когото очаквах? Неговото присъствие запълва липсата в балона на очакването. Появява се *недоразумението*.

Аз съм очакван

Когато знам, че съм очакван, аз си задавам въпросите: Какво иска от мен този, който ме чака? Какво очаква от мен? Дали ще съм на висота, или може би той очаква нещо повече? Тези въпроси винаги вълнуват детето в срещите му с осиновителите. Те могат да бъдат опорна точка за всички възрастни – психолози, социални работници, родители – в разбирането на детското поведение. Но можем да кажем, че тези въпроси вълнуват всички деца по отношение на техните родители.

Аз пристигам

Разбира се, намирам място и това е успокояващо. Но аз не съм точно този, който е очакван, когото са си представяли. Дали не съм само инструмент за отговор на очакването на другия? На всичко отгоре, пристигайки, аз спуквам балона на очакването. Сега, когато съм тук, вече няма очакване. Това, че съм тук, се изплъзва на очакването.

Аз идвам и не съм очакван

Когато е предварително известно, че някой ще дойде, съществуват условия за посрещането му, защото е очакван: това са законите на гостоприемството.

Когато нищо не е предвидено за посрещането, тогава аз правя, или по-скоро си издълбавам – *с хитрост или със сила*, една дупка, за да се разположа, да наложам или оправдая своето присъствие. Това може да стане, но със съответните последици. Ще трябва винаги, било чрез тирания, било чрез съблазняване, да показвам полезността на факта, че съм тук, както и че съм незаменим. Винаги ще трябва да създавам у другия балона на очакването, за да намеря в него истинско място, винаги ще трябва да се опитвам да липсвам или да изчезвам, за да поставям другия в очакване.

Повечето деца, на които съдбата е отредила да не бъдат посрещнати от законите на гостоприемството и в началото на живота си се озовават в домове, имат този проблем: да измислят как да наложат присъствието си и как да докажат неговата полезност.

Едно 10-месечно момиченце със синдром на Даун, което беше изоставено от своите родители и се отглеждаше в Дом за медико-социални грижи, както и много други деца като него, прекарваше дълги часове, без наоколо да присъства възрастен. Персоналът не му обръщаше внимание – освен в часовете за хранене, къпане и преобличане. Това малко момиченце беше измислило да гризе ръбовете на леглото си. Така то си осигуряваше постоянното внимание и присъствие на възрастните, които започнаха да се интересуват от него, за да не му позволяват да гризе леглото. А по-късно откриха неговите добри страни и започнаха да проявяват истински интерес. Историята му би могла да се развие по друг начин, то можеше никога да не срещне симпатия и разбиране от страна на персонала и тогава житейската му история щеше да стигне рано или късно до формулировката „отклоняващо се поведение“.

Дори в пубертета, когато на родителите им е трудно да се разделят с представата си за малкото, слънчево и обичливо дете, което са имали, и да посрещнат тийнейджъра с променящо се тяло, глас и поведение, на последния му се налага да прибегва понякога до необичайни средства, за да издълбае отново своята липса в балона на очакването. Понякога в това се крие причината за първите бягства от училище и от вкъщи, за някои малки и смешни кражби, за необичайни постъпки, които възрастните бързат да нарекат делинквентни, асоциални и пр.

Веднъж на въпроса ми, защо се държи агресивно в училище и бяга, едно 12-годишно момиче ми отговори, че се прави на „интересно“. Тя искаше да бъде забелязана, да докаже полезността на присъствието си. В хода на нашия разговор стана ясно, че тя е осиновена. Нейните осиновители ѝ бяха обяснили, че са я взели от дом, където нейната родна майка я беше оставила. Момичето поискало да намери родната си майка. Попитах я защо и тя ми отговори: „За да я попитам защо ме е оставила?“ Ето още един сериозен въпрос, който ни отвежда до един друг мит.

Ако децата разберат колко безотговорно са постъпили биологичните им родители, те ще бъдат благодарни цял живот на осиновителите си.

Много от осиновителите смятат, че ако кажат на децата, че биологичните родители са ги оставили поради това, че не са ги искали и не са ги обичали, децата ще им бъдат благодарни, че са ги осиновили и ще ги обичат повече.

Дългосрочно проучване в скандинавските страни върху психологичните проблеми и отклоненията в поведението на осиновени деца, което обхваща периода от осиновяването до юношеска възраст, показва, че децата, които от самото начало са информирани и са получили уважение от страна на осиновителите към биологичните родители и към тази част от личната си история, която предшества осиновяването, са спокойни и не провокират околните с поведението си.

Тоест това са осиновители, които наистина са успели да окажат гостоприемство на осиновеното от тях дете. Както посочихме в началото на този текст, те са успели да намерят думи, които да помогнат на детето да облекчи в смисъл и значение огромната житейска промяна и да сглоби в една цяла история живота си преди и след осиновяването.

Това са осиновители, които наистина са успели да окажат гостоприемство на осиновеното от тях дете. Да окажеш гостоприемство, означава да приемеш не само детето, но и неговата история, каквато и да е тя. Това означава също така да се съгласиш, че едно дете може да бъде оставено за осиновяване не само поради безотговорност, но и тъкмо обратното – поради отговорност. Отговорността да му осигуриш по-добър живот.

Друг често срещан страх на осиновителите е, че ако детето научи за биологичните си родители, ще ги напусне и ще тръгне да ги търси.

Отново ще се позова на сериозно изследване, проведено този път в Шотландия, където законът позволява при навършване на пълнолетие децата да получат информация за биологичните си родители. Резултатите от това изследване показват, че децата, които предприемат търсене на биологичните си родители, са именно тези, при които връзката с осиновителите е била трудна, но най-вече защото произходът им е бил крит или е говорено лошо за рождените майка и баща.

Подобен е страхът на осиновителите, че *през пубертета децата ще тръгнат да търсят биологичните си родители*. В подкрепящите процеса на осиновяване услуги би било добре да се използва всяка форма на работа, която дава възможност на осиновителите да си говорят с други родители, чиито деца са в пубертета. Така ще разберат, че в тази възраст децата си фантазират, че са осиновени.

Зад тази фантазия се крие разочарованието от собствените родители и вярването, че те заслужават по-добри. А никак не е трудно да разочароваш един тийнейджър, особено в днешно време. Най-малкото той сърфира безпроблемно в интернет и познава функции на мобилния ти телефон, за чието съществуване ти дори не подозираш.

Така, когато една 12-годишна девойка не престава да повтаря, че е осиновена, майка ѝ не-предпазливо ѝ задава въпроса: „Ако наистина беше осиновена, какви родители би си избрала?“ Жената е очаквала да чуе: „Разбира се, че вас с татко“. Но уви. Отговорът на момичето гласял: „Родители англичани“.

Послание към родителите – родни, осиновители, приемни, и към тези, които ги консултират, придружават, подпомагат

Няма нито рецепти, нито гаранции за добро родителство. От момента, в който станеш родител, започваш да грешиш. Трудно е да разбереш и да се съгласиш, че детето не ти принадлежи, че то само минава през живота ти. Отначало ти е тъжно, когато се разделяш с омалелите му дрешки и бебешки играчки. След това ти се къса сърцето, че учителките не разбират колко прекрасно, добро и умно е твоето дете. По-късно с ужас забелязваш, че тялото му нараства несъразмерно, растат му косми, то самото страда и не се харесва. Появяват се първите любови. Твоето пораснало вече дете се среща със зрялата сексуалност, а ти като родител пак си изостанал с две обиколки и се чудиш да се радваш ли, или да му налагаш санкции и забрани. Животът продължава, тийнейджърът те провокира, изпробва те – дали можеш да бъдеш пристанището, от което да отплува и където да се върне бързо при първата буря. Един ден той те изненадва като ти казва: „Мамо, знаеш ли, че вече излязох от пубертета? Разбрах го, защото като се погледнах в огледалото тази сутрин, си казах: всъщност ти си хубав.“

Всъщност историята продължава... Тя няма край.

Може би това, което наистина помага, е да се научим да слушаме внимателно въпросите на децата и да не бързаем да даваме готови отговори. Може би наистина е по-добре да мислим за детските въпроси като за загадки. Ролята на родителите може би е да отворят пространство, да създадат условия, в които тяхното дете само да намери отговорите на въпросите си. Родителският авторитет не се гради върху бързото даване на готови отговори, а върху уважението, с което се отнасяме към въпросите на детето.

Използвана литература

Роа, Д., 2002: Роа, Даниел. *Посрещането на детето*. // *Посрещането на детето*. Законите на гостоприемството. София.

Роа, Д., 2009: Роа, Даниел. *Откъде идват децата*. // *Да научим езика на детето*. София.

Лакаде, Ф., 2006: Лакаде, Филип. *Да спасиш майка си, да издигнеш баща си*. // *Белезите на различието*. София.

Приемната грижа като споделена грижа – между родното, приемното семейство и общността

Нели Петрова¹

При споделеното настаняване общите функции на семейството се разпределят между биологичното, приемното семейство и професионалния екип.

Алтернативната грижа (ООН, 2010), каквато е и приемната грижа – всяко настаняване извън родното семейство, концептуално функционира най-малко в два теоретико-приложни подхода – заместващ (substitutive) и споделен (co-parenting).

Приемната грижа като заместваща семейството грижа

Заместващият подход предполага, че развитието на човека се определя единствено от влиянието на социалната среда, на възпитанието и ученето. Ако следваме този подход, би изглеждало напълно легитимно, че „друг“ може да заеме мястото на родното семейство и да „поеме“ изцяло неговите функции. Когато приемната грижа се разбира като заместваща, тогава формално връзката с „недостатъчно доброто“ семейство се запазва, но не се прилагат ефективни и последователни усилия, за да бъде то подкрепено. Сякаш негласно се приема, че благосъстоянието на детето може да бъде постигнато и без родното му семейство. Практиката в нашата страна показва, че често се случва да се противопоставят категорично интереса на детето на този на родителите му. Чувствителността към страданието на детето и/или на родителите отстъпва място на рутината и предразсъдъците. Отчита се само социалната реалност, докато субективната реалност се пренебрегва напълно. Затова тези, които директно работят с деца, настанени в приемна грижа, знаят, че се случва детето да преживява настаняването като „разяла, скъсване“; субективното преживяване на детето е, че то е изтръгнато от родното си семейство и то не може да осмисли намесата на закона, който го предпазва и закриля. Наистина, когато става субект на права, детето престава да бъде собственост на родителите. Но за неговото психично функциониране е от решаващо значение да запази своето място в родното си семейство. Скъсването на връзката с родното семейство, отнемането на възможността за детето да има своето място в него, може да бъде изключително травматично и не може да се компенсира и преодолее чрез настаняването му в приемно семейство /Давид, М., 1999/.

¹ Нели Петрова-Димитрова е доктор по педагогика и професор по социална педагогика в СУ „Св. Климент Охридски“. Има богат професионален опит като национален и международен експерт, консултант, супервайзър, ръководител на проекти в областта на социалната работа. Създател и ръководител на Института за социални дейности и практики.

Приемната грижа като „споделено настаняване“

Концепцията за споделеното родителство се основава на разбирането за невъзможността то да бъде „заместено“ в психо-социалното функциониране на отделния човек (Лемьо, Д., 2005). Тази концепция предполага запазване на ролята на родното семейство в степенята, в която то има капацитет да изпълнява функциите си, и едновременно с това – чрез приемно семейство, чрез професионалисти – предполага поемане на функции, които то не успява да реализира достатъчно добре. (Мартенс, А., 2007)

В този случай настаняването извън родното семейство се възприема като допълващо или споделено настаняване. Общите функции на семейството се разпределят (не се заместват) между биологичното, което дава родството и принадлежността, приемното, което осигурява грижа и привързаност, и професионалния екип, който поема социализиращите функции на семейството – учене, интереси, връзка с родното семейство, с институциите и пр.

Предимства на прилагането на подхода за съвместното родителство при деца в риск

Възприемането на приемната грижа и изобщо на алтернативната грижа като споделена позволява да се прилага подход на екипна работа около случая на детето – с ясни роли. По този начин *ролята на социалните работници от ОЗД/ДСП е да споделят грижата за детето с приемното и с родното семейство*². Задача на професионалистите в екипа е да се опитват да съхраняват и стимулират поемането на все по-голяма част от функциите на родителството от родното семейство и близките. Тяхна задача също е да осигуряват условия за достъп до образование, култура, социалното включване на децата в приемна грижа.

Такъв подход ни помага да се опитаме да разберем *как детето мисли ситуацията на своето настаняване извън родно семейство*. Немалка част от децата в приемна грижа имат усещането, че техните семейства не ги обичат, не ги искат и се възприемат като недостойни за обич, отхвърлени. Тези техни чувства пораждат крайно противоречиво отношение към семейството им – от демонизация до идеализиране. Можем да чуем дете в приемна грижа да говори с омраза за своите родители, да ги нарича мързеливи и безотговорни, като използва думи, с които по-скоро един възрастен би обрисувал отношението си. Често приемни родители, а и професионалисти казват, че детето не обича своите родители, защото те са го биели, не са се грижили за него и пр. Нерядко обаче това са техните разбирания, към които детето е лоялно. Близките до него хора следва да му помогнат да приеме ситуацията по конструктивен за него начин, да се разположи в историята на своето семейство, създавайки своята лична история.

Този подход позволява също приемане на *„двойната привързаност“ като ресурс*, който не поставя детето в конфликт на лоялност. Той предполага *и промяна на нагласите на професионалистите към родното семейство и предприемане на усилия за неговата подкрепа по време на настаняването*.

Много важен ефект от прилагането на приемната грижа като споделено родителство е постигането на по-голяма яснота при вземането на решение за *продължителността на услугата, за дългосрочната цел в плана за действие на системата за закрила на детето*. Тя би трябвало да се мисли през връзката на детето с родното му семейство, а не само в хипотезата има ли ресурси за реинтеграция, или няма. Когато социалните служби преценят, че няма ресурси за връщане на детето в семейството, те negliжират наличните връзки и детето се вписва в регистъра за осиновяване. Често прибързаните решения за осиновяване травмират допълнително децата и минират самото осиновяване. Когато оценката показва липса на връзки, когато родителите / родителят нямат готовност да отворят място на детето в родствения си кръг, в най-добър интерес на детето е да бъде осиновено или настанено дългосрочно в приемно семейство

Използвана литература:

- Банова, В., Н. Петрова и др. Обучителна програма по приемна грижа. УНИЦЕФ : София, 2011.
- Петрова-Димитрова, Н. Социална педагогика или педагогика на социалната работа. Карина – Мариана Тодорова : София, 2014.
- Петрова-Димитрова, Н., Приемната грижа като споделено родителство – резултати от практико-приложно изследване. – // *Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“*, 2013.
- ООН, Насоки за алтернативна грижа, 2010: www.saribg.org
- УНИЦЕФ, ИСП, МСС, Самаряни. Проект „Разширяване на модела на приемна грижа в България“. София, 2009–2012.
- David, M. Le placement familial, de la pratique a la théorie, ESF, Paris, 1990.
- Basset, D. Le placement Familial, une vieille histoire a réinventer, sous la direction d`Arlete Pale, Paris, 2002.
- Lemieu, D. „Maternité, paternité, les deux figures du lien parental aujourd’hui“, colloque „Regards sur la diversité des familles“, organisé par le Conseil de la Famille et de l’Enfance, Mai 2005
- Martens, A. F. La co-parentalité au bénéfice des enfants, 19/02/07.

Как да придружим срещата между детето в приемна грижа и неговото родно семейство

Нели Петрова

Медираната среща е едно подкрепено, улеснено, придружено от професионалисти общуване между дете и родител, който не живее с детето. Медирането е необходимо заради трудностите на родителя да каже на детето това, което иска, а от друга страна, детето има нужда от приемане на ситуацията такава, каквата е.

Срещата между детето, настанено в приемна грижа и неговото родно семейство е необходимо да бъде професионално придружена поради сложността на преживяване на ситуацията и от детето, и от неговите родители или близки. Често родителите се чувстват провалени, а детето – в конфликт на лоялност. Поддържането на контакт между тях е задача на професионалистите, а не на приемното семейство. Именно професионалистите – съдът, ОЗД/ДСП, доставчикът на социалната услуга, би трябвало да определят честотата, формата, продължителността, мястото и пр. на осъществявания контакт, разбира се, и с участието на приемното семейство. Нашата практика показва, че при всички случаи контактът следва да е професионално придружен, което означава да са ясни потребностите на детето и на родителите, техните трудности и рисковете – и на основата на тази оценка да се планира придружаването.

Тук ще споделя една от възможните форми на такова придружаване, а именно *Медираните срещи между възрастен (родител, роднина, близък) и дете, настанено в приемна грижа.*

Медираната среща е едно подкрепено, улеснено, придружено от професионалисти общуване между дете и родител, който не живее с детето поради временна раздяла (при домашно насилие, при настаняване в алтернативна грижа); поради дълга раздяла; поради съзнателно или несъзнателно отчуждаване. Медирането е необходимо заради трудностите на родителя да каже на детето това, което иска, а от друга страна, детето има нужда от приемане на ситуацията такава, каквата е. Често при такива срещи то едновременно се радва, но се и страхува от връщане при родителя.

Целта на срещата се определя в зависимост от оценката на нуждите на детето и на родното семейство. *Подготовката на срещата* е съществен елемент на услугата. Много често е необходима по-продължителна работа с родителя. Добре е той да може да каже по някакъв начин на детето: „Приемният ти родител ми помага сега и бих искал да го слушаш“. А подготовката на детето е ориентирана към помощ за приемане на двойната връзка, на противоречивите му чувства и тяхното изразяване.

При провеждане на среща е важно осигуряването на защитена среда за личен контакт в уединена, но и сигурна обстановка. Много добри възможности предоставят т.нар. „сини стаи“, които са изградени и продължават да се изграждат в сгради, където се предоставят социални услуги за деца и семейства. Те осигуряват възможност за уединен контакт и едновременно с това всички, които е важно да присъстват, могат да наблюдават срещата през огледало за еднопосочно виждане. При всички случаи е недопустимо в помещението да бъдат други участници извън родителя, детето и този, който медира срещата.

При *срещата* ролята на професионалиста е:

- ▶ Да подкрепи изразяването на истинските послания между детето и родителя, като ги назовава;
- ▶ Да осигури защита на детето и усещане за сигурност, като може да се оттегли в подходящ момент и да ги остави сами, но може и да прекрати срещата;
- ▶ Да улеснява комуникацията;
- ▶ Да следи за постигане на целите на срещата;
- ▶ Да подготви приключването на срещата.

При *приключването* е важно медиаторът да улесни споделянето на значението на срещата за детето и родителите, а също и договарянето как ще продължи контактът (нови срещи, писма, телефонни разговори, размяна на символични вещи и пр.).

Анализ и оценка на случилото се се прави след *това*. Добре е да се осъществи по подходящ начин с детето. Планирането на бъдещите действия зависи от резултатите и интересите на връзката за детето, те могат да се повлияят и от различни съдебни решения и мерки.

Обикновено в екипа за провеждане на медиациите срещи влизат ключовият социален работник на детето, на родителя, на другия родител, ако има такъв. Най-добре е медиациите срещи да се води от социалния работник на детето, доколкото водещи са неговите интереси.

Случай от практиката

Кристиян е на 9 г., със задръжки в психическото развитие, настанен е в приемно семейство през май 2011г., когато е на 4-годишна възраст. Изведен е от семейството си, защото е свидетел на чести конфликти и насилие между майката и бабата. Майката е с „биполарно афективно разстройство – липса на критичност към поведението и вероятните последици от него“ (по ЕР).

При настаняването в приемното семейство Кристиян имаше всички симптоми на психично страдание от раздялата с родната си майка – страхове, чести кошмари, неспокоен и нахъсан сън. Търчеше се с храна, не разпознаваше вкуса на различните храни, нямаше изградени хигиенни навици. Но проявява любознателност към заобикалящата го среда, търси контакта на възрастните и обича да общува и участва в дейности с други деца. В началото майката не спазваше режима за срещи и това пораждаше у детето негативни емоции, чувство за изоставеност. Преди деня за среща ставаше неспокоен и тревожен. Около случая се сформира екип от специалисти в подкрепа на детето, на биологичната майка и на приемното семейство. В индивидуална работа с детето психологът имаше за цел да го подкрепи в това да може да разбере поведението на майка си и да запази положителен образ за нея. Майката получи подкрепа и придружаване в посока подобряване на родителските умения и осъзнаване на нуждата от лечение. В резултат на продължителна индивидуална подкрепа и участие в груповата Програма за деца в приемни семейства „Приказно ателие“ детето започна да преодолява страховете си и да очаква срещите с майка си и баба си. Намесите на професионалистите са в посока Кристиян да се чувства спокоен, а майката да се стимулира към позитивни послания и овладяване на емоциите.

Опорни точки за подходящо поведение от страна на работещите в услуги от резидентен тип за деца и младежи с увреждания при среща с прояви на психично страдание (агресивни и автоагресивни действия на децата)

Весела Банова, Биляна Мечкунова¹

Разпознаването на проявите на психично страдание на детето и намирането на опорни точки за справянето с тези прояви е важно условие, за да може то да бъде осиновено или настанено в приемно семейство. Нашите наблюдения и работа с децата и персонала от ЦНСТ и ДДМУИ показват, че много често странното поведение на детето, агресивните му прояви, предизвикателното поведение са израз на психично страдание. Внимателната употреба на езика, погледа, гласа, определени пространства, отношението към тялото, могат да се превърнат в опорни точки във всекидневното общуване с едно дете, което страда, както в резидентните услуги, така и в семейството. Част от работата на възрастните в резидентната услуга е да откриват и записват тези опорни точки (лични дневници и др.), за да могат да ги споделят със социалните работници, кандидатите за осиновители и за приемни родители.

Агресивното и автоагресивното действие се случва в съчетание с невъзможността чрез езика да се изкажат преживявания като дискомфорт, възбуда и напрежение в тялото и с интензивен страх от раздробения образ (разпад) на това тяло.

В услугите от резидентен тип децата и младежите с увреждания имат преди всичко симптоми на тежко психично страдание като различни форми на психози и аутизъм независимо от повсеместната диагноза „умствена изостаналост“. Клиничният опит показва, че хората със симптоми на психично страдание имат специфична връзка с езика, погледа, гласа, тялото и пространството.

Опорните точки за **подходящо поведение при общуване** с децата и младежите в услугите от резидентен тип целят *да предпазят* от агресивни и автоагресивни действия, *да внесат успокоение* и *да намалят интензивността* на тези действия. Задължително е работещите в услугите да спазват **равновесие между двете крайни позиции** – нито да се адресират и обръщат директно към детето/младежа, нито да го забравят напълно.

¹ Д-р Биляна Мечкунова е детски психиатър, председател на Българската асоциация по детско-юношеска психиатрия и свързаните професии. Ръководител е на Детско-юношеския център за психично здраве, гр. Русе, детски психиатър в ЦСРИ „Детски кът за развитие“. От 2011 г. е консултант на Центъра за приемна грижа в гр. Шумен, управляван от ИСДП.

По отношение на ВРЪЗКАТА С ЕЗИКА:

- ▶ **Избягване на повелителното наклонение и говорене на „ти“** – вместо това да се задават въпроси като: „Има ли желаещи да сервират?“ „Кой ще дойде с мен навън?“; употреба на условно наклонение („ако“, „дали“.)
- ▶ **Говорене „встраи“** – говорене на „нещата“, които безпокоят детето или младежа. Например възрастният може да помоли или да се скара на стената, вратата, ключа на лампата, които не оставят на мира съответното дете, вместо непрекъснато да му повтарят „Не прави така“ или „Спри да си удрияш главата“, което само засилва нежеланото поведение. Избягване изобщо на думите, изразяващи агресивно действие.
- ▶ **„Успокояване“ на тялото** – „нещо тревожи тялото на Н.“ Отнася се за случаите, в които детето е силно ажитирано и превъзбудено, крещи, тръшка се и няма време за други интервенции.
- ▶ **Записване на „тревожещите“ думи.** Използва се, когато детето или младежът крещат нецензурни думи. В този момент трябва ясно да се разбира, че тези думи ги притесняват и затова те ги крещат на другия. Затова, ако бъдат записани, без да се правят коментари, това успокоява и облекчава детето/младежа, който ги крещи.
- ▶ **Назоваване и обличане в смисъл** – „този шум изглежда тревожи Н.“
- ▶ **„Осчетоводяване“ на емоциите:** използване на изброяването, номерирането, правенето на списъци, които могат да имат практическа цел, но да се четат на детето/младежа, когато е възбудено и агресивно.

За децата и младежите, които имат нощно напикаване, смяната на бельото и почистването трябва да стават дискретно, без да се повишава тон и особено без да се дискутира и критикува случилото се пред останалите.

Ако има странни прояви при някои деца и младежи, свързани с отделянето и храненето, трябва да се поиска специализирана клинична супервизия и най-малкото да се обсъди проблемът на екипна среща, като поведението се отрази в дневника.

По отношение на ВРЪЗКАТА С ПОГЛЕДА:

Голямата френска детска психоаналитичка Франсоаз Долто казва, че детето ни слуша внимателно и ни чува най-добре, когато не го караме „да ни гледа в очите“. Тя забелязва, че едно дете, което шумоли, издава звуци и е заето с нещо свое, чува най-добре. Децата имат различно отношение към погледа: понякога те не могат да го понасят (дори много малките деца обичат да имат своите „скривалища“, за да си „почиват“ от погледа на другия); понякога едно дете има нужда да бъде гледано от другия, за да може да направи нещо определено. Каква е връзката на детето с погледа и дали трябва да го гледаме настойчиво, или да избягваме да го гледаме, за да бъде спокойно, можем да разберем само от внимателните наблюдения, които извършваме и които регистрираме в личните дневници на децата.

По отношение на ВРЪЗКАТА С ГЛАСА:

- ▶ Предпочитано е говоренето с интонация на гласа, в която **няма силно изразена емоция** – както положителна, така и отрицателна.
- ▶ **Използване на пеене и подпяване.**
- ▶ Да се избягва бързото задаване на въпроси и задаването на въпроси един след друг. След като се зададе един въпрос, е добре да се помълчи и да се изчака.

По отношение на ВРЪЗКАТА С ТЯЛОТО:

Избягване на твърде директния физически контакт и излишното докосване. Недопустимо е децата и особено младежите да бъдат целувани и прегръщани от работещите.

Всеки работещ трябва да помисли с какво една прегръдка или докосване могат да бъдат заменени: с четене на книга или приказка, с говорене с тих глас, с това просто да постои до детето/младежа, без да иска нещо от него, или да му говори, друго.

Ако има деца/младежи, които имат склонност да „се залепят“ за тялото на другия, или да искат непрекъснато храна, възрастният трябва да предложи „добри думи“ вместо храната, разговор или игра вместо залепянето. Практиката категорично показва, че ако се отделя време за разговор и изслушване на децата и младежите или дори за съвместно слушане на музика, проявите, при които се нарушават границите – залепяне за другия, нарушаване на телесните граници на другия, постоянно тъпкане с храна и пр., намаляват.

Децата и младежите трябва внимателно да се наблюдават. Някои от тях са си изобретили странни начини, за да удържат тялото си да не се разпилява, което понякога е в основата на тяхното психично страдание. Има деца, които си сменят постоянно дрехите, други, които си връзват ръцете и краката до посиняване, трети, които обичат да се покриват с кърпи или завивки... Тези детайли са много важни, затова трябва да се водят дневници, в които всяко поведение на конкретното дете да се отразява.

По отношение на ВРЪЗКАТА С ПРОСТРАНСТВОТО (Приложение 1):

Осигуряване на индивидуално **„скрито“ пространство**, в което детето/младежът да може да се успокои и в което възрастният трябва да присъства по дискретен начин.

Да се отворят **пространства за почивка и усамотяване**, в които не проникват погледите и гласовете на другите.

Най-лесно е да се оформи пространство на възглавниците и столовете барбарони, както и на психомоторни модули и дюшеци. Това са места, в които децата/младежите могат да заемат всякакви пози, да усещат телата си, без да бъдат притеснявани от гласа и погледа на околните.

Ако има пространство, което се използва за изолиране на дете, което е превъзбудено и агресивно, то непременно трябва да бъде оборудвано с различни по размер и цвят възглавници и кърпи плат.

Пространство на психомоторното удоволствие: може да се създава кът от психомоторни модули и дюшеци в по-големите стаи, в дневните, навсякъде, където има място.

В баните трябва да се направят приспособления за **игри с вода**. Къпането трябва да е всяка вечер и да бъде привилегирован момент за всеки без оглед на възрастта му. Има много деца, които сами търсят водата, душа, за да се успокоят, или пък свалят дрехите си.

Пространство на книгите и рисуването. Трябва да има такова пространство, в което децата/младежите да имат на разположение различни книги и средства за изобразителна дейност.

Независимо как е организирано храненето в Центъра за настаняване от семеен тип (ЦНСТ), трябва да има малко пространство, в което децата/младежите могат сами да си направят чай, какао, палачинка или нещо друго. Да сервират и да имат възможност за интимен момент около храненето.

Всякакви дейности на открито са добре дошли.

Ателие за градинарство – един малък кът в градината или отделни саксии по стаите, в които децата/младежите могат да се грижат за своето растение, да го наблюдават как расте, да поемат малка отговорност.

Някои задължителни методи на работа в организацията на живота в ЦНСТ, които са свързани с НАМАЛЯВАНЕ НА АГРЕСИВНОТО ПОВЕДЕНИЕ И ВЪЗБУДАТА на децата и младежите:

1. Водене на **личен дневник** на всяко дете/младеж, в който се записват необичайните поведения. В дневника пишат всички възрастни, които имат впечатления от децата.
2. **Екипни обсъждания** на конкретни деца и младежи.
3. **Събрание с всички деца и възрастни веднъж в седмицата.** На това събрание детето/младежът може да вземе думата само ако предварително е заявил желание и се е записал в дневника на събранието или е помолил да бъде записан.
4. **Място за изслушване:** определяне на двама от възрастните, които веднъж в седмицата в определено време и място, приемат дете/младеж, което се оплаква, има проблеми, протестира. Отговорът се дава на изслушването през следващата седмица.
5. Организиране на **дейности на открито.**
6. Организиране на **ателиета** всеки ден от седмицата. Темата и съдържанието на всяко ателие произлиза от внимателното наблюдение на детето и следването на неговите интереси, открития, малки изобретения.
7. Внимателно осмисляне и **организиране на почивните дни.**
8. Осигуряване на **индивидуални и групови супервизии.**

РАЗДЕЛ II

ЩАСТЛИВИ И ПРОВАЛЕНИ СРЕЩИ: УРОЦИ ОТ ПРАКТИКАТА

Срещата между Мая и Крум – една щастлива среща

Този материал представя срещата между Мая, която е адвокат, и Крум, който е дете, израснало в институции. След дълги перипетии Мая и нейното семейство стават едно от първите приемни семейства в България за Крум, който сега вече е на 23 години. Мая и Крум се съгласиха да представят всеки от своята гледна точка историята на тяхната среща и „приемната грижа“.

През погледа на Мая: историята на срещата ѝ с Крум

Срещнах Крум през 1999 г. в Дом за деца от предучилищна възраст в Софийска област. Бях на посещение в Дома като адвокат по международни осиновявания по повод на осиновяването на едно дете. Крум влезе в кабинета на директорката да остави нещо. Приблжихи ме и попита как се казвам. Запознахме се. Беше много слабичък, лопатките на гърба му стърчаха като крилца на ангелче, имаше пораснала неоформена коса и очи, гледащи в две различни посоки. Беше навършил 7 г. *„Защо е във вашия дом, не ходи ли на училище?“* – питах директорката. *„Не, защото не вижда добре и не знае да чете и да пише“*. А и следващия Дом за деца от 7 г. нагоре бил в още по-забутано село наблизко. Там щял да е по-зле. Тук помага на лелите и на децата, всичките по-малки от него. Догодина щели да видят какво да го правят.

Крум е израснал в домове. Изоставен от родителите си, на 3-месечна възраст е приет в болница заради причинена травма от удар от бащата. След 6-месечен болничен престой за издирване на родителите накрая е изпратен в ДМСГД. След като навършва 3 години, го преместват в Дома, в който го срещнах. Родителите никога не бяха го търсили, нямаше декларация-съгласие за осиновяване. А е и с диагноза таласемия минор – вид анемия, заболяване, което не е кой знае какво, но достатъчно, за да откаже всеки български кандидат-осиновител.

И така, след тази среща с Крум, както каза един приятел-известен музикант, който осинови дете на 11 години, *„сърцето ми започна да бие в друг ритъм и отказа да се върне в предишния“*.

Започнахме с операция на очите, преместване в Дом за деца и юноши (ДДЮ) в София, записване в първи клас.

Крум не познаваше цветовете, не знаеше имената на плодовете, зеленчуците и т.н. Във всяко изречение имаше поне по три непознати думи. Говореше с „това“ и „такова“. В първия му учебен ден в училище бяхме заедно. Започнах да го взимам в събота и неделя. Запозна се с моите синове, които тогава бяха на 17 и на 15 години. И така почти две години, в които разделите в неделя вечер ставаха все по-трудни. Крум казваше, че вече не иска да живее в Дом, а в блок. Не казваше, че става дума за нашия блок.

Трябваше да взема важно решение. Обсъдихме го в семейството, също с моите родители и тези на съпруга ми. Синовете ни реагираха по различен начин, но след честно обсъждане приеха решението Крум да заживее с нас. Родителите ни подкрепиха това решение с притеснение, но после се привързаха към Крум и много ни помагаха.

Самата аз не изпитах страх от тази промяна. Някак си знаех, че ще се справя. Обикнах го и много исках да му помогна да стане по-пълноценна личност. Вече знаех, че Крум има сериозно изоставане в нервно-психичното си развитие. Помолих Весела Банова да работи веднъж седмично с него и това ми даде спокойствие и сигурност, че ще имам професионална подкрепа във всяка ситуация. Често се съветвах с нея.

Крум започна да ходи на курсове по рисуване и на спортни танци. Беше страшно вълнуващо време, възхищавахме се на всеки малък негов напредък и успех. Даже ми става тъжно, като си

помисля колко неосъзнато навремето не съм забелязвала малките стъпки и успехите на моите деца, смятайки, че това е дължимо и нормално. С Крум удовлетворението и радостта от постигнатото всеки път ме зареждаше отново и отново.

Имаше, разбира се, и много „валидолени“ ситуации, някои дори заради непознаването на най-простите правила за самосъхранение. Крум отваряше вратата на колата в движение, изгори си пръстите на котлон, редовно засядаше в асансьора, „взе си“ един сок от магазин и получи шамар от собственика, доверяваше се на всеки срещнат, не можеше да се ориентира в пространството и в посоките. Години наред беше придружаван навсякъде.

Трудно беше и с целия съпровождащ процес по оформяне на неговото пребиваване въкъщи. Станахме едно от първите приемни семейства в България. Спомням си безкрайните и формални срещи със социалните работници, които все пишеха някакви отчети и листчета. За 3 години се смениха повече от 5 социални работници, всеки от които беше симпатичен сам по себе си, но системата ги правеше неуверени и без самочувствие. На всички въпроси отговаряха „ще проверим, ще питаме и ще видим“. Онова, което ме изваждаше от кожата при всеки нов социален работник, беше въпросът: „Хайде сега да ми кажете как се запознахте с Крум и да ми разкажете за него?“

Процедурата по настаняването на Крум със съдебно решение в нашето приемно семейство продължи от 2004 до 2009 г. Преди това трябваше да приключи иницираното от социалните служби дело за лишаване на родителите му от родителски права. Призовавах и издирвах не само биологичните родители, а всички роднини и близки. Всеки път съдът изслушваше Крум (като дете над 10 г.) и той преживяваше една и съща травма.

През 2009 г. Крум получи първата си лична карта, след като преминахме и процедурата по попечителство. Вече беше човек с документ и за първи път след 10 години можехме да пътуваме спокойно с него.

Сега Крум е на 23 години, студент по туризъм. Интелигентен, изискан и с духовни ценности млад човек. Гордеем се с него и му благодарим, че го има.

Мая Пангелова

През погледа на Крум: историята на срещата му с Мая

Не мога да кажа, че нещо ми е помогнало. Просто имах невероятен късмет, който късмет високо ценя. Този късмет е много рядък, може да те разтърси из основи. Няма нищо по-ценно от това да бъдеш обичан и да обичаш. Когато дойде в живота ми една нова майка, едно ново начало ме обзе. Бях в Дом за изоставени деца, там където свършва градът и започва безкрайна пустош. В края! Дома си го спомням пуст, сив и мрачен като мъгла. Това не продължи кой знае колко дълго – само няколко години. Казват, че първите седем години от раждането на един човек са най-важни. И е точно така. Е, това не важеше за мен, тъй като си няхах никого. Нито майка, нито баща, нито сестра, нито брат, нито баба, нито дядо, нито някакъв вид опора от някого. Годините минаваха и постепенно пораствах. Като се замисля, имах много труден период, защото чувството да знаеш, че реалността, в която си израснал, няма общо с нормално семейство, това си е направо травма. Плакал съм страшно много. Имал съм моменти, в които ми се е искало да избягам, докато съм бил в Дома в София. Не се чувствах равен с останалите деца. И когато ходех на училище, всички ни отбягваха, защото знаеха, че сме от Дом за сираци.

Бях с изостанало развитие, тъй като никой не си е правил труда в Дома за деца от предучилищна възраст да ме научи на нещо, на азбука, на цветове, на цифри, на думи, или пък да различавам доброто от злото. Развитието ми нагоре започна с появата на Мая. Може да не съм знаел страшно много неща на 7 и 8 години, но постепенно след това започнах да отварям сетивата си за знания и прозрения за заобикалящия ме свят. Разбрах, че нямам право да обвинявам никого просто защото всеки може да се справя с живота до определени граници. Когато бях преместен от дома за деца от предучилищна възраст в дома в София, нещата се промениха драстично. Една

Гледната точка на детския психиатър

Разпознаването на психичното страдание на детето и придружаването на професионалисти и родители като условие за предотвратяването на прекъсване на настаняването

Биляна Мечкунова

Деца, настанени в приемна грижа, имат специфични и многопосочни нужди, важна част от които е нуждата от грижа за психичното им здраве. Изследванията на Американската асоциация по детско-юношеска психиатрия показват, че над 80% от децата в приемна грижа имат психични проблеми (Simms, Dubovitz, Szylagyi, 2000) в сравнение с 18 до 22% при децата от общата популация (Roberts, Attkisson, Rosenblatt, 1998). Преди да се срещнат с приемните си родители, някои от тези деца са били изоставени и са отглеждани в институции с всички последици от анонимната институционална грижа. Други идват от семейства с неясни правила и структура, където е трябвало да се справят с един близък възрастен, който вместо да дава сигурност, е бил непредвидим и непостоянен. Немалко деца са били малтретирани или negliжирани. Това обяснява защо много често проблемите на децата и приелите ги семейства надминават социалната система и изискват намесата на детския психиатър.

Намесата на детския психиатър е насочена към разпознаването на проявите на психично страдание у детето, една задача, която надхвърля поставянето само на психиатрична диагноза съобразно международните класификации.

„Психичното страдание далеч не може да бъде сведено до мозъчно заболяване или до молекулярно нарушение. Още по-малко то е провал в поведението, което е податливо на ортопедична дресура на духа. Въпросът е по-комплексен, защото ние сме говорещи същества, което има невероятни последици...“ (Монрибо, П., 2009)¹. Проявите на психично страдание не се ограничават в една общовалидна дефиниция. В тяхното разпознаване трябва да се имат предвид особеностите на специфичната връзка, която детето си изгражда със заобикалящата го среда и със самото себе си. Тези особености повече или по-малко го изправят пред затруднения във връзката с другите, но и са отговор на страдание, което е неназовимо и не може да бъде изказано освен чрез тялото или поведението, които за родителите са странни и необясними, а понякога плашещи и отблъскващи.

Водена от това разбиране, намесата на детския психиатър е да отвори пространство за изобретенията на детето, които му помагат да се справя с психичното страдание – тези малки на пръв поглед неща, които то намира и прави, за да постигне успокоение. Само облекченото от тежестта на психичното страдание дете може да научава нови неща, да играе и да се свързва с другите, с една дума да напредва.

Това успокоение е невъзможно, ако не се отвори пространство за приемните родители, в което те да могат да говорят свободно, без да бъдат оценявани или напътствани. Тук въпросите, страховете, вълненията, съмненията и съпротивите им са гостоприемно посрещнати, те са придружени в намирането на верните думи, с които да назоват затрудненията на детето, и така да се впишат по един по-успокояващ начин във функцията си на приемни родители.

Следващите клинични винетки от практиката ми на консултант – детски психиатър, в Центъра за приемна грижа в град Шумен са илюстрация за това.

жена от дома за деца, в който живеех, живо се вълнуваше за мен. И то случайно, тъй като е била по работа в Дома, понеже се занимава с международни осиновявания. Аз бях в кабинета на директорката, когато и тя е била там. Явно е трябвало да бъде в кабинета на директорката. И така тя започна да се интересува от мен. Когато ме преместиха в София, започна дори често да ме посещава и да ми носи всякакви неща. Няма да забравя енергията, с която ме зареждаше, така че да се чувствам като нормалните деца. Аз съм щастлив и благодарен, защото осъзнах, че ми е дала много повече, отколкото една нормална майка е способна да направи за детето си. До ден днешен си задавам въпроса: „Защо на мен ми се случва всичко това, а не на някой друг?“ Може би съм го искал твърде много. Вярвам, че няма случайни неща.

В годините, когато все още не се беше появила Мая (бъдещата ми майка), живеех за деня и мига, без да очаквам нищо. Бях като останалите деца в дома. Сигурен съм, че всички деца са искали да бъдат осиновени или взети в приемни семейства, а други просто да си ги вземат изоставилите ги родители. Много ми е мъчно, че родителите постъпват по толкова жесток начин спрямо децата си. Никое дете не заслужава подобно отношение. В който и век да сме, тези проблеми ще продължат да виреят. Жалко, че последствията остават за децата, които нямат никаква вина.

Да си в Дом, не го пожелавам на никого. Никой не заслужава да бъде изолиран. Всеки един от нас заслужава внимание, любов, грижи, нужди, търпение и отдаденост. Всеки един от нас по своему е дете. Всеки, като е бил малък, е имал нужда от приказки преди лягане, от малко любов и нежност, от някого, който да го нахрани, който да го разходи при слънчево време или пък да го научи на нещо, което е правилно и полезно за него, да го научи да различава добро от лошо. Да му придаде онези големи и безценни уроци, които после ще му послужат в живота. Искам хората да се обичат и да мислят, преди да зачеват дете. Защото едно е да искаш, друго е да можеш.

Организации трябва детайлно и из основи да се занимават само с това. И мисля, че има страшно много още какво да се желае по отношение на закрилата на детето. Ако хората осъзнаят колко важно нещо са децата и колко са проникателни и попиващи всяко едно нещо, което родителят им каже, то сега светът щеше да е решил в голяма степен проблемите с изоставените деца.

Като човек, все още продължавам да си имам свои проблеми от личен характер. Трудно е да говоря за себе си и за многото неща, които съм преживял като малък. Да, имам си свои травми. Продължавам да се чувствам слаб, обезверен и неспособен да поема отговорности. Продължавам да смятам, че другите са по-добри от мен. Все още не съм открил истинския приятел и все още не се е намерил заместител на тревогите, които бушуват в мен. Всички ме гледат странно, защото в техните очи съм различен, а истината е, че всички сме едно. Затова продължавам да смятам, че времето лекува всичко и един ден всичко ще утихне и ще се оправи. Но какъв е коренът на всичко това? Живея в общество, където има много любов, но и много омраза, много усмихнати, но и много мрачни хора, много щастливи, но и много нещастни. Зад себе си имам куп неща, които продължавам да не харесвам и да оплаквам по своему. Много е важна средата според мен, защото още от малки децата са уязвими и склонни към затваряне, което е знак, че детето има проблем. И както е казал великият Антоан дьо Сент Екзюпери в „Малкият принц“, *„Истински се вижда само със сърцето, същественото е невидимо за очите“*.

Ако хората се обединим, можем да постигнем такова състояние на духа, че дори боговете да ни завиждат. Когато съм тъжен, обичам да се разхождам, защото знам, че когато тялото се движи, умът почива. Това пак е вид умора, но физическа.

С появата на Мая в живота ми, светът, в който се намирах, се промени. Когато за първи път се нанесох в семейството ѝ, бях притеснен. Тревожех се как ще ме приемат останалите членове от семейството – Бойко, мъжът ѝ, и децата им Явор и Димо. Много се радвам, че застанаха всички единодушно зад Мая, когато взе решение да ме приеме в семейството си. Всеки един от тях е една уникална вселена. Човек да се почувства неудобно в такава високо образована среда.

Много бих се радвал един ден, ако закрият всички домове и за всяко дете се намерят кандидат-осиновители. Или просто биологичните му родители се осъзнаят и си го вземат обратно.

Крум Стефанов

¹ Монрибо, Патрик. Какво е психоанализа? // Тревогата и бащата. Издание на Групата на Фройдистко поле в България. София, 2009, с. 23.

1.

В. е едно от децата от ДМСГД – Шумен, момиче, което на 3 години и 7 месеца е настанено в приемна грижа. За нея се знае, че е от поредна непроследена бременност на своята майка, а в медицинската документация е отбелязано, че има „лека умствена изостаналост“. Внимателното наблюдение на работещия по случая социален работник показва, че В. трудно понася присъствието на нови хора, при опит директно и активно да се общува с нея или отказва контакт и се обръща с гръб, или става много неспокойна, плаче и крещи. На това наблюдение и последвалото го предположение, че отвъд „умствената изостаналост“ В. е дете със симптоми на психично страдание, се основава решението периодът на опознаване и напасване да бъде удължен и специфично адаптиран съобразно особеностите, които детето има в свързването си с другите.

В този период В. е посещавана редовно от приемната майка г-жа К. в институцията, като първоначално срещите с нея са в групата с останалите деца, така че вниманието да не бъде изцяло насочено към нея и по този начин да е поносимо. Дори облеклото на приемната майка е внимателно подбирано поради наблюдението, че В. реагира с безпокойство при среща с хора, носещи цветни дрехи, различни от белите престилки на персонала на Дома, с които е свикнала. В целия период приемната майка е придружавана от социалния работник, с когото обсъжда случилото се по време на срещите и споделя преживяванията си. Така г-жа К. успява да предложи на детето своето присъствие по подходящ начин – нито да се обръща твърде директно към него, нито да не го забелязва. Постепенно В. се успокоява и приема търпеливото и ненатрапчиво присъствие на приемната майка, приема и носените от нея играчки и лакомства. Г-жа К. е много грижлива в избора си какво да донесе, тя подбира меки храни и ги дава на детето, внимавайки да не се задави.

При първата ми среща с тях В. от един месец е в дома на г-жа К. Периодът на напасване е позволил това да се случи по един много по-спокоен за нея начин. В. показва желание да общува, проявява любопитство към нови неща и споделя това с г-жа К., като казва „виж, лельо“. Когато ги срещам отново след месец, приемната майка описва В. като „внимателна, любопитна, услужлива и старателна“. Казва, че В. „често спи неспокойно, но е много по-спокойна през деня, по-рядко се клати и си лапа палеца“. Ако в началото е харесвала само да разлиства списания, сега се заглежда в изображенията в тях и се опитва да рисува. Последната ми среща с детето и приемната майка е след 4 месеца. В. има по-голямо желание да използва думите, понякога това е само първата сричка на думата, но се случва да свърже две думи в кратка фраза, назовава се по име. Няколко месеца след това В. е осиновена.

2.

А. е на 3 години, когато е настанена в приемна грижа. Момичето също до този момент е отглеждано в ДМСГД. В медицинската документация по случая е описано, че има неврологично заболяване и значимо изоставане в развитието. Приемното семейство, в което А. е настанена, е със значителен опит в приемната грижа. Приемната майка г-жа Р. е от „пионерите“ в тази област, ползва се с уважението на социалните работници като приемен родител, благодарение на чиито грижи децата бързо напредват и успяват много да научат. При срещата си с А. обаче г-жа Р. е озадачена от факта, че това, което обикновено е вършело работа при другите деца, е трудно приложимо при А. Тя е дете, което не приема опитите на г-жа Р. да я учи на различни неща, не реагира, когато се обръщат към нея директно, често

крещи пронизително, хапе се и се удря. Приемната майка не разбира какво провокира нейните крясъци и неспокойствие, трудно намира начини да я успокои. Социалните работници са притеснени, че г-жа Р. изказва намерения да прекъсне настаняването на А. в дома си. В поведението на детето разпознавам симптомите на психично страдание и говоря за това с приемната майка. Старая се да не използвам трудно разбираема и вероятно плашеща медицинска терминология, а да обясня, че изглежда А. е едно от децата, които възприемат възискателните намеси на възрастните, насочени към бърз напредък и научаване, като тревожещи и заплашителни. Казвам, че за да може дете като А. да напредва, най-важното е да успява да остава спокойна. Предлагам на водещия случай социален работник г-жа Р. да бъде подкрепена, като част от грижите за А. бъдат споделени с подходяща за детето социална услуга.

Срещам се отново с тях след 4 месеца. А. отскоро посещава Дневен център за деца с увреждания. Г-жа Р. я нарича „дете с необичайно развитие“. Тя като че ли се е почувствала облекчена от задължението така да се грижи за детето, че то да показва белези на бърз напредък, и е успяла внимателно да наблюдава поведението му, така че да забележи, че епизодите на безпокойство при А. настъпват, когато някой определен обект или занимание я ангажират буквално до завладяване. Тогава г-жа Р. успява да ограничи това, като взема детето в себе си, обхваща тялото му с ръце и повтаря детски броилки с възможно най-монотонен глас. Насърчавам г-жа Р. да продължи наблюденията си и добавям, че те са най-ценното ни средство да разберем по какъв начин А. може да бъде по-спокойна.

На следващата ни и последна среща г-жа Р. разказва, че детето остава спокойно в Дневния център, вече играе с кофички, които слага една в друга и прави „коминче“, а когато сутрин се събуди, издава звуци, в които г-жа Р. разпознава отделни срички. Тя забелязва, че тялото на А., което е в постоянно движение, може да остава спокойно, когато е поставена в количката, с която г-жа Р. я разхожда. Накрая ми казва: „В началото няхах представа как това дете ще се развива в семейство, а сега, вярно малко, но имам усещането, че ѝ помагам.“

3.

Н. е на 7 години, когато за пореден път се срещам с нея. Отглеждана е в ДМСГД до 2 години и 9 месеца. Оттогава е в дома на приемната майка г-жа Л. Независимо, че г-жа Л. отчита, че в този период Н. много е пораснала, станала е по-сръчна и стабилна в движенията си, започнала е да казва някои думи, има предпочитания в игрите си да реди пъзел и да сглобява, тя трудно остава спокойна, всичко твърде бързо ѝ омръзва и тялото ѝ е в постоянно движение. Г-жа Л. е забелязала, че присъствието на повече хора увеличава двигателната възбуда на детето, а също така, че Н. трудно се вписва в детската група, като хвърля играчките на другите деца, разваля им игрите и не им дава да ѝ пипат нещата.

В нашата среща това, което най-вече безпокои г-жа Л., е, че от няколко месеца Н. се изпуска по голяма нужда, като преди е можела да остава чиста. Г-жа Л. е консултирала вече Н. с друг колега детски психиатър. Така Н. е назована „хиперактивно дете“ и е получила медикаментозно лечение. Приемната майка е давала лекарствата за кратко и ги е спряла, защото „не помагат“. Тя е разтревожена от това, че усилията ѝ да възпита у Н. тоалетни навици са безуспешни, и казва, че „с изключение на изпускането по голяма нужда, Н. във всичко останало напредва“.

Наблюденията ми от срещата с момичето показват, че Н. изпитва голямо напрежение в тялото си, което не може да се изкаже с думи. Изказвам своето предположение пред г-жа Л., че вероятно чрез изпускането Н. е намерила своеобразен начин да се справя с това напрежение. Добавям, че Н. не е дете, у което не са възпитани тоалетни навици, а дете, което се

опитва да регулира една голяма вътрешна тревога. Имам впечатлението, че чувайки това, г-жа Л. е по-спокойна и така ще може да продължи да оказва гостоприемство както на детето, така и на неговия симптом.

4.

К. е момче на 7 години. Изведено от биологичното семейство като мярка на закрила, детето е настанено в приемното семейство на г-н и г-жа И., които се грижат за още две по-малки деца. Ранното развитие на момчето е белязано от непостоянство, раздели, negliжиране и липса на структура, произтичаща от факта на психичната болест на биологичната му майка. При настаняването момчето е много неспокойно, клати се постоянно и смуче палеца си, но с времето успява значително да се успокои.

Срещам се с К., приемната майка г-жа И. и социалния работник, защото от известно време момчето отново е неспокойно, а срещите с биологичната майка г-жа Ш. са с променена честота и начин на осъществяване. Те се случват без порядък и когато майката реши, понякога тя не идва на предварително уговорена среща, а друг път го изненадва, като го посещава без предупреждение. Понякога ходи в училището на сина си и настоява той да я целува, а когато К. отказва, защото се срамува от другите деца, тя казва: „Аз съм ти майка, ти трябва да ме обичаш“. В случая от мен се очаква някак да разреши дилемата приемно срещу биологично семейство.

В срещата ми с К. той говори за другите две деца в приемното семейство, как обича да помага на „баба и дядо“, както нарича приемните родители. Оплаква се, че в училище децата го дразнят, когато наричат „баба“ с лоши думи, но „те ще видят като дойде моят дядо, който е силен“. Понякога момчето нощем сънува страшни сънища „за баба Яга, която е страшна, очите ѝ светят и иска да ме изяде, но моят дядо я побеждава“.

В моето разбиране на детски психиатър деца, чиито ранен емоционален опит е белязан от непостоянство, раздели и изоставяне, изграждат сложни и противоречиви взаимоотношения с родителските фигури. А най-голяма тревога и объркване у детето предизвиква това поведение на възрастния, което не е регулирано от правила и закони, поведение, което детето възприема като мъчителен каприз, изразен като „мога да правя с теб всичко, което пожелаеш“.

В същото време имам идеята, че категоричната забрана да вижда детето си би могла да породи сериозно безпокойство у една майка, която вероятно среща големи субективни трудности да изпълнява тази своя роля.

Предлагам срещите на К. с майка му не да бъдат забранени, а в тях да се въведе ред, регламент и посредничество от страна на социалните работници. Също така предлагам да се отвори отделно пространство за г-жа Ш., за нейните думи, тревоги, опасения и недоволства. След около година отново се срещам с тях. К. ми говори за това, как напредва в училище и колко много е научил, особено по математика. Г-жа Ш. е успяла да внесе малко повече порядък в живота си, намерила си е работа и постоянна квартира, грижи се по-добре за себе си.

Гледната точка на педиатъра

Разпознаването и решаването на здравните потребности на едно дете с увреждане като условие за щастлива среща с осиновители и/или приемни родители

Любомир Жупунов¹

Представят се случаите на две деца със синдром на Даун, настанени в Център за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) в Русе, управляван от Сдружение „Дете и пространство“, които са били изоставени от своите родители като бебета и животът им е преминал в специализирани институции. Едното дете бива осиновено, а другото, поради нерешени своевременно здравни проблеми, продължава да бъде в резидентна грижа с лоша прогноза относно здравословното му състояние и значителен прогрес в психическото му развитие.

Днес поставяме етикети на всичко. Без етикет не може да се купи нищо от магазина, даже има специални европейски правила за етикетирание на стоката. Дали една вещ е луксозна, или не, дали е качествена и изобщо става ли за нещо, зависи изцяло от етикета ѝ. Първо поглеждаме малкото листче върху стоката в магазина, за да видим „марката“, „лейбъла“, и тогава чак решаваме дали си струва да си дадем парите.

Така етиктирането се е превърнало в знак за качество. Според тълковния речник думата етикет означава „листче, което се залепва или прикрепя към предмет (обикн. на търговска стока), за да означава характера и предназначението на предмета, да посочи цената“. Произходът на думата е от френски и означава надпис, определение, код. Именно „надписването“, създаването на кодирани норми създават и второто значение на думата етикет – набор от норми в обществото, но не за това иде реч в този текст.

За съжаление, етикети поставяме не само на стоките, т.е. на нещата, на неодушевените предмети. Все още с ентузиазъм залепваме листчета с кодове и върху хора. Върху деца. Върху онези деца, които сме свикнали да поставяме в складовете за хора – т.нар. домове. Няма нищо случайно – домовете за деца десетилетия наред криеха децата с увреждания и без родителска грижа от очите на „нормалните“ и бяха именно това – складове за хора. А в складовете слагат етикети. Етикет с медицинска диагноза, много пъти присъда.

Етиктирането на деца продължава и сега. Все още много малко обикновени хора, а и специалисти, правят разлика между „Дом за деца“ и алтернативната грижа – резидентни услуги тип семейна къща, приемно родителство, споделено родителство... На новите къщи, където децата живеят по-малко на брой и в среда, най-близка до семейството, по инерция се казва пак „дома“. Инерцията с етиктирането продължава. Но за разлика от предметите със знак на високо качество върху малкото листче, слагането на етикет на детето го белязва за цял живот. И ако няма малко късмет, този живот е предварително обречен. Заради етикета с диагнозата.

¹ Д-р Любомир Жупунов е лекар педиатър, специалист по детска психиатрия, председател на Сдружение „Дете и пространство“ и член на Българското общество за лаканианска психоанализа. Има дългогодишен опит в грижите за деца в риск на различни възрасти и в процеса на деинституционализация в България.

Имам много личен опит в дейността по етикетирането. Още като студент бях убеждаван, че най-доброто място за детето с увреждане е Дом „Майка и дете“ (ДМД) или някоя друга институция от резидентен тип. Това беше философията на тогавашното обучение по „Детски болести“. Като млад лекар поведението ми беше предопределено от тези съвети на нашите преподаватели в Медицинския институт – Плевен. Даже изключително много се ядосвах и разпалвах, ако „провинилата се „майка на такова дете заявяваше намерение и желание да го отглежда в семейството. Не можех да допусна, че може да ми бъде отказано „доброто“, което правя.

Това с пълна сила важеше за деца със синдрома на Лагдън Даун (английски невролог, описал това хромозомно заболяване още в средата на XIX век). Етикетът „абе, това бебе е даунче“ дълги, дълги години обричаше стотици деца на захвърляне в складовете за хора – домовете за деца с умствена изостаналост, където за тях няма никаква перспектива за нормален живот.

Даун синдромът е най-честата и най-добре проучената хромозомна аномалия при човека. Увреждането е причинено от появата на допълнителна, трета хромозома в 21-вата хомоложна двойка. Оттам идва и другото име на синдрома – тризомия. Тази същност на аномалията я прави най-честата причина за интелектуални нарушения, както и за други усложнения, например порок на сърцето. В много случаи сърдечната аномалия е лека и не се нуждае от специално лечение. При една малка част от децата със синдром на Даун и с такъв порок в тежка форма се налага бърза операция, до шестмесечна възраст, за да има добра прогноза. Често обаче тези деца, поради причината, че са мислени за обречени, не получават тази наложителна хирургична интервенция навреме. Именно с това се подписва тяхната смъртна присъда.

Интелектуалните затруднения на децата с този синдром са леки, децата не развиват агресивно поведение и имат огромен шанс за пълноценно развитие, ако се отглеждат в семейна среда. Много от тях не само завършват училище, но и придобиват професионални умения в дадена сфера и получават професия, която ги прави годни за относително независим живот. Децата със синдром на Даун са изключително мили, любвеобилни и привързващи се.

Тук ще разкажа историята на две момичета с този синдром, които имат различна съдба.

АНТОНИЯ (Приложение 2) е родена в Русе с тризомия и с установен при раждането лекостепенен порок на сърцето, който не се нуждае от операция. На две години е настанена в ДДМУИ „Св. Петка“ в с. Могилино. Тя е в първата група деца, изведени оттам и настанена отново в резидентна институция – ДДЛРГ „Надежда“ в Русе. Накрая стига до Център на настаниране от семеен тип – през 2009 г. При напускането на Могилино, тогава на 5 години, Антония не можеше да ходи. След упорита работа с нея – физиотерапия, кинезитерапия и др., продължила и в ЦНСТ с участието на целия персонал, Антония проходи и стана един малък „тиранин“ – искаше всички да я водят за ръка, да я гаят, да ѝ говорят. Проявяваше голяма ревност, ако не получи достатъчно внимание или ако то е насочено към друго дете. След около 2 години тя бе осиновена в САЩ.

HAPPY END.

Този клиничен случай ясно показва значението на грижата към човешкото дете. И късмета да има лекостепенен порок на сърцето, който не се нуждае от лечение. Антония бе извадена от анонимната грижа на склада за хора в Могилино. Получи гостоприемство, грижи и човешка топлина, разви се невероятно бързо и стигна до щастливата среща с осиновителите си.

ГАЛИНА е родена през септември 1999 г. и на петия ден от раждането си е настанена в ДМСГД, а след навършване на години през 2003 г. – в Дом за отглеждане и възпитаване на деца лишени от родителска грижа, след още няколко години, през 2007 г. – в Дом за деца и младежи с умствена изостаналост, и на 08.03.2012 г. бе настанена в Център за настаняване от семеен тип – 2, гр. Русе, – управляван от Сдружение „Дете и пространство“. Тя е със синдром на Даун и съпътстващо заболяване – тежка форма на сърдечен порок, изискващ хирургична интервенция до шестия месец. Галина обаче не е изпратена навреме на консултация в специализирана болница (в придружаващата документация като причина се изтъква липсата на финансови средства за транспортиране), което съответно води и до пропускане на срока, когато е възможно да се извърши оперативната интервенция. На 8-годишна възраст е честа посетителка на детското отделение в Русе с ежемесечни пневмонии. След преместването в ЦНСТ в Русе, е боледувала от пневмония само два пъти. За съжаление обаче, има лоша прогноза за нейното бъдеще. Въпреки подобренията грижа детето може във всеки един момент да загине. Тежкият сърдечен порок, който не е опериран навреме, прогресира и я обрича на смърт рано или късно.

А КОЛКО МАЛКО Е ТРЯБВАЛО, ЗА ДА Ѐ БЪДЕ ОТРЕДЕН ЖИВОТ.

Не решаването на медицинските проблеми на такива деца ги обрича на страдание, а понякога и на най-лошото. И поставя въпроса за отговорността, която носи цялото общество (не само лекарската гилдия), за да не се допуска с лека ръка да загиват човешки деца само защото са различни или защото са изоставени на анонимното. Диагнозата „синдром на Даун“ е трябвало да насочи да се мисли за съпътстващ порок, а може и да е мислено, но нали става дума за нищо дете. Трябва съвсем малко и вече е време да се направи.

И за да не бъдем тъжни, мисля, че нещата относно решаването на медицинските проблеми започват да се подобряват и най-важното – на родителите осиновители и на приемните родители започва да се говори и те не се усещат сами и изоставени. Защото преди време една приемна майка разказа, как когато приела да се грижи за приемното си дете, ѝ било казано, че то има заболяване на кръвта. Казано ѝ било названието на диагнозата без повече обяснения (диагнозата е заболяване на кръвта, което е съвместимо с живота и не се нуждае почти от лечение, а само от контрол) и се наложило тази жена да изживее ходене по мъките, докато разбере какво означава диагнозата и какво поведение трябва да има тя като приемна майка на дете с това заболяване.

Преди време обаче, когато работехме по проект на УНИЦЕФ по затваряне на ДМСГД – Шумен, имах щастието да присъствам на среща между колегите от ДМСГД и одобрени приемни родители, на които предстоеше да приемат и да се грижат за деца с увреждания или с хронични заболявания. Не може да се опише облекчението, което изпитваха тези родители, когато им биваха обяснявани здравно-медицинските проблеми на децата им. Те разбраха, че не са сами и че имат подкрепата не само на лекарите, но и на всички, които участват в процеса на деинституционализация. Те разбраха, че децата, които ще отглеждат, са с изяснени медицински проблеми и в повечето случаи тези проблеми бяха решени или беше намерен начин, по който да се решават. И разбраха още, че децата не са отписани и че са борци, които твърдо са решили да живеят.

Просто насреща си имаха лекари, носещи отговорността на професията.

Гледната точка на клиничния психолог

Работа с осиновени деца,
които имат прояви на психично страдание

Диана Асенова, Станимира Начева¹

В клиничната си практика ние се срещаме с деца и възрастни с психични страдания, както и със специалистите, работещи с тях. От срещите с осиновените деца и родителите им научихме много. Научихме какво означава да се родиш, да търсиш своя идентичност, да понесеш присъствието и отсъствието на Другия, да си изработиш собствено място в света, основавайки се на родителите и на своето уникално желание. За две осиновени деца и техните семейства бихме искали да ви разкажем в този текст.

Какво да правиш с присъствието на Другия? Как придружаваме Галя, която се питаше какво да прави с петте си майки

Станимира Начева

Преди години се срещнах с Галя – осиновено дете на 5 г. В първите ни срещи наблюдавах момиче, чието тяло и поведение беше изпълнено с гняв и напрежение. Тя викаше, псуваше, трошеше, не понасяше присъствие на деца. Особено заплашена се чувстваше от момчетата, спрямо които директно преминаваше в действие, като ги удряше и хапеше. Галя показваше, че възрастните също са опасни за нея, и се опитваше да ги държи на разстояние, като ги псуваше и настойчиво ги наричаше глупаци. Имаше моменти, в които халюцинираше. Тогава телесното ѝ напрежение се покачваше, сякаш се бореше и караше с „всички глупаци“. По-често тези глупаци бяха мъже. По време на срещите ни с Галя тя беше доста неспокойна и трудно се задържаше на едно място. Обикновено в средата на сесията си намираще повод, за да излезе в коридора и да провери дали майка ѝ я чака. В тези моменти ѝ казваше, че я обича, и се договаряше да продължи да я чака. В други моменти Галя гонеше майка си, блъскаше я и ѝ казваше „ти си глупачка“. В хода на терапевтичното придружаване Галя все повече говореше за родителите си, особено за майка си и баба си, както и за друга жена, която наричаше „оная в дома“. Говореше и за жена, която я е родила, сякаш знаеше това, което никой не ѝ беше казал. Думите на Галя ме насочиха към разговор с майка ѝ относно осиновяването. Предложих ѝ да започне да разказва приказна история на детето,

¹ Диана Цветанова Асенова и Станимира Динкова Начева са клинични психолози и членове на Българското общество по лаканианска психоанализа, с богат опит в подкрепата на деца и младежи с психични страдания, както и на техните родители.

която да представи случилото се с него. Така се стигна до деня, в който Галя попита майка си: „Ти защо уби моята майка?“ Това беше важен момент, защото най-сетне Галя можеше да поеме своя път на раздяла с въобразяемите си биологични родители и на вписването си в осиновителното семейство.

Междувременно в терапевтичните сесии Галя натрапчиво започна да поставя въпроса за връзките. Питаше се как да обича различните жени в живота си. Сякаш можеше да обича само една жена, а това означаваше да не обича останалите. С тревога ме питаше: „Сега какво да правя, ма? Как да обичам теб и учителката?“ Отговорях ѝ, че с различните хора можем да правим различни неща и на този етап избягвах темата за обичта да бъде поставена по-директно. Внимавах да не ѝ давам прекалено много обич, както и самата аз да не бъда силно обичана от нея. Това беше необходима маневра, защото както прекомерната обич, така и прекомерното отхвърляне бяха еднакво заплашващи за нея. Така стана възможно Галя да формулира към мен въпроса „Какво искаш от мен, ма?“. Беше необходимо да не искам и да не знам много, за да може Галя да започне да ми обяснява кое какво е, как се прави и какво означава. Ангажира се да играе и с едно бебе, което винаги първо беше набито, после болно и задължително се налагаше продължително да бъде лекувано. Галя лекуваше бебето, но никога не успяваше да го излекува. Продължаваше да споменава различните жени в живота си и често говореше за майки. Попитах я колко майки има, а тя ми отвърна: „Имам пет майки“. С времето напрежението в тялото на Галя намаля. Тя започна да се поддържа все повече в социалните взаимоотношения. С подготовка тръгна на училище и създаде нови връзки там. Вече можеше и да замени циничните думи с по-приемливи. И така, като след дългосрочна терапия, Галя точно постави трите основни въпроса, които я занимаваха. Питаше се как да се освободи от глупаци, които нахлуват и заплашват живота ѝ, и ми казваше: „Помогни ми ма, лелю, тия глупаци ме бият. Махни ги, кажи им да ме оставят. Умирам, те ме убиват“. Директно ми казваше „Какво да правя с живота си“ и така поставяше въпроса, как да приеме историята си и как да продължи напред. Чудеше се как да приеме своите пет майки и коя от тях как да обича. Заявяваше: „Другата ми мама е на небето и аз не мога да я намеря, няма я никъде. Помогни ми, другата мама да я намеря“. Замислих се, че които и да са тези пет майки, за Галя те бяха дали обич и специални думи. Колкото и трудно да е за това момиченце да подреди живота и връзките си, тя продължава да се опитва да се справи със своето присъствие в света, както и с обичта на своите майки, и с обичта, която тя самата им дава.

Какво означава да се отделиш от своята майка? Историята на Яна, която се опитваше да си намери свое място в света

Запознах се с Яна по повод притесненията на нейната майка, че дъщеря ѝ е „много внушаема“, „добродушна“ и „лесно се влияе от другите“. За майката това беше сериозна заплаха, защото някой можеше да обърка живота на детето ѝ, без тя да знае, че трябва да се намеси и да го защити. Преди да се случи първата ни среща с Яна, майката настоятелно ми звънеше по телефона, като всеки път педантично описваше всеки най-малък детайл в поведението на 16-годишната си дъщеря. Настойчиво ме убеждаваше, че положението е „много критично“ и се налагат „спешни мерки“.

Съгласих се да се срещнем и разбрах, че като малка Яна била „чудесно дете“, „послушна“ и „добра“. Двете били много близки и детето споделяло всичко с майка си. Да бъде знаеща, това успокоявало майката и тя с готовност давала съвети на дъщеря си. Както майката се изрази, били „идеал за майка и дъщеря“. Когато Яна навършила 15 г., положението се променило. Момичето започнало да закъснява, лъжело за дребни неща, намерило си приятел и започнало все по-малко да споделя с майка си. В отговор на това майката инициирала срещи с учители и съучениците на Яна, поддържала връзка с приятелките ѝ, въвела контролни телефонни разговори и ясен график на излизане. Така се стигнало до откритието, че Яна се събира с „лоша компания“, в която се употребяват амфетамини. Започнали семейни скандали, в които Яна обиждала майка си, чупела нейни вещи и понякога я удряла. Все по-често правила „обратното“ на това, което искала майка ѝ, и настоявала за повече лични средства. Липсата на контрол и незнанието какво точно прави дъщеря ѝ, както и неприложимостта на нито една педагогическа практика конфронтираха майката със собственото ѝ безсилие, личното ѝ страдание и невъзможност да мисли за каквото ѝ да е друго в живота си. Когато за първи път се срещнах с Яна, тя беше придружена от майка си. Дъщерята отказваше да влезе в кабинета, а майката отказваше да излезе, поради което се наложи да поставя граница между тях и да ги уверя, че всяка ще има своето собствено пространство, както и пространство за общи разговори. В нашите разговори Яна дълго се занимаваше с темата за своята майка. Говореше ми за физическата си разлика с нея и подчертаваше приликата по отношение на характера. Разказваше ми за конфликтите им, за загрижеността на майка си и за това, че се чувства преследвана и обсебена от нея. Между темите, засягащи взаимоотношенията с майката, се прокрадна и темата за храненето. Момичето не можело да се храни и повръщало, защото всяка хапка я карала да се чувства дебела. Дълго време не разбирах защо във всяка наша среща, Яна калкулирала приликите и разликите с майка си. Но един ден след пореден семеен скандал, майката ми се обади, за да ми довери своята тайна. Въпреки че не беше сигурна дали има смисъл, предпазливо ми съобщи, че детето е осиновено. Разказа ми, че преди осиновяването е напуснала града и после се върнала с бебето. Психотерапевтичното придружаване на Яна и нейната майка, както и асистирането на връзката им премина през много етапи. Редуваха се периоди на затишие във взаимоотношенията и на повишено напрежение. Постепенно Яна успя да нормализира храненето си, но при проверките за амфетамини все още имаше моменти, в които даваше положителни резултати. В опита си да се отдели от майка си тя се насочи към връзката със своя приятел, в която също се очертаваха елементите на зависимост. Като че ли не можеше да функционира, без да се държи за нещо или за някого. Все пак Яна можеше да приеме по-спокойно част от желанията на майка си и да отстои някои от своите желания. Така, започвайки висшето си образование, въпреки настояването на майка си, тя успя да се прехвърли в друга специалност. Започна да изучава история и инвестираше много в това. Терапевтичното придружаване на майката на Яна, ѝ позволи да понесе порастването на дъщеря си, отделянето ѝ в друг град и създаването на връзки извън нея. Идеализираните представи за отношенията с детето имаха опустошителен ефект върху тази майка, както и върху дъщеря ѝ. Придружавайки двете жени в опитите им да се отделят и да се обособят като отделни човешки същества, аз приемам да присъствам в техните взаимоотношения, съгласявам се да бъда адрес, към който те могат да насочат личните си страдания и се грижа за съществуването на свободно пространство за въпроси и субективни търсения.

От Галя и Яна, както и от родителите им научихме много. Видяхме, че както и да се проявява страданието на детето, винаги се намира някой възрастен, който да го придружава по пътя на неговото израстване. Това обаче не бива да бъде самотна задача на родителите. В тази задача те биха могли да разчитат на партньорството на клиничния психолог и психотерапевта.

Моята среща с Тони, който се опитваше да „поправи боклука“

Диана Асенова

Запознах се с Тони, когато той беше на 6 г. Родителите му ме потърсиха по повод на проблеми с поведението му в детската градина. Проявявал агресия към другите и колкото повече харесвал някого, толкова повече го наранявал. Чупел предмети и повтарял, че трябва да счупи всичко, за да го изгонят. Отказвал да отговаря на исканията на възрастните и винаги настоявал да е пръв. Вкъщи не можел да застане на едно място. Отказвал да се облича и да се мие, смучел си пръста и си гризъл ноктите. Често правел непредсказуеми неща. Особено много се занимавал с играчки влакчета, дискове и с мозаечни килимчета. Бил много любопитен. По думите на майката, когато бил сам с нея или с баща си, Тони „бил перфектен“. Жената споделя, че детето с усмивка и гледайки в очите, можело да разруши всичко около себе си. После се извинявал и прегръщал възрастния, като му казвал: „Искам да стана добър, пък не мога...“ Още по време на първата ни среща, майката на Тони ми казва, че той е много чакано дете. Осиновили го, когато бил на 7 м., а 1 г. и 3 м. по-късно осиновили и биологичния му брат. Кръстили децата на себе си. Родителите говореха за осиновяването на децата, сякаш е нещо без особено значение. Споделиха го като обстоятелство и заявиха решението си, че на този етап не искат да говорят с децата за това. Като че ли беше тема, по която тези хора нямаха никакви въпроси.

По време на първата ни среща с Тони той ми предлага да играем на игра, на която сам измисля правилата и изисква да бъдат спазвани. Играта трае кратко, след което Тони започва да разрушава една голяма картонена къща. Разкъсваше мебелите и стените на къщата част по част, сякаш не можеше да спре. Ангажирах се да събирам скъсаните части на къщата и им намерих специално място в един кош, който нарекох „специалният кош на Тони“. Уверих го, че ще пазя коша от другите деца и в него заедно ще събираме важните неща. Така постепенно кошът започва да събира всички отчупени, разкъсани, смакчани и разфасовани обекти на Тони. Забелязах, че доста от нещата, които се намират пред неговия поглед, трябва мигновено да станат на парчета или поне да бъде нарушена тяхната цялост. Освен това ми прави впечатление, че всеки път, когато Тони влезеше в кабинета, първо проверяваше дали съм опазила боклучивите му обекти. Сякаш нещата са поносими за него само ако не са цели. Всъщност и мен самата можеше да понесе само ако не съм съвсем цялостна, така че всеки път настояваше да вземе нещо от мен. Обикновено това беше пръстенът ми, който аз започнах да му давам по официален начин в началото на сесията и също по този начин го вземах в края ѝ.

Така започна един следващ етап в нашата работа, през който Тони и аз правехме нови мебели за една пластмасова къща, използвайки скъсаните стени на старата картонена къща. Тони нарече тази дейност „поправяне на боклука“. Успоредно с това започна да ми разказва една и съща история. Ставаше дума за едно „мръсно“ и „нешастно“ коте, чиято майка го била изоставила. Да бъде изоставено от майката, като че ли не беше достатъчно, затова Тони въвеждаше в разказа си и още някого, който отхвърля котето. Понякога това беше учителка, друг път магазинерка или леличка. Един ден, докато ми разказваше сюжета на познатата история, Тони ме попита: „Аз коте ли съм?“, а после трескаво започна да търси къщата, която сам е разрушил, и настояваше да я подреди отново. Изискваше от мен да го гледам. Дадох си сметка, че по този начин Тони буквално ми показваше какво означава да си изоставен от една жена и как самото изоставяне може да те постави в позицията на ненужен отпадък.

Постепенно Тони започна да говори за себе си по-скоро в женски род. Извън кабинета настоявал да му купуват кукли, а по време на нашите срещи развиваше различни сюжети, в които включваше бебета. В неговите истории бебето винаги беше поставено в ситуация на опасност – къщата на семейството се разпадаше и бебето пострадваше, бебето се загубваше и не успяваше да намери родителите си и т.н. Всеки път при случващото се нещастие Тони трябваше задължително да нарани бебето, като го разглобяваше част по част. Вече знаех, че и самият Тони не беше цял, поради което бебето не можеше да остане цяло. Сюжетите се повтаряха по еднотипен начин и за мен беше все по-трудно да се намесвам в историята от позицията на някой, който може да помогне на бебето. Все пак понякога бебето успяваше да не умре. Промени се и още нещо. Преди да бъде посрещнат от родителите си, Тони правеше нещо като легло от одеяла, лягаше и се завиваше през глава. Даваше ми задача да пазя бебето, докато се роди, и ме инструктиреше да помогна на родителите му да го намерят. Приех сериозно тази задача и няколко пъти той изчезваше пред погледа на родителите си, за да бъде намерен от тях. Забелязах, че този сюжет първоначално притесни родителите и те започнаха да ми задават въпроса знае ли той нещо за своята история. Междувременно в игрите на Тони бебетата продължаваха да присъстват, но сега той беше в позицията на този, който ги лекуваше, намираще и строеше къщи за техните майки. Разбрах, че Тони лекуваше самия себе си и на този етап нито искаше, нито очакваше помощта на другия. С времето включи и мен в лечебния процес, като караше бебетата да изчезват и изискваше от мен да ги търся и да се грижа за тях. В историите му сюжетната линия започна да става по-плавна и не толкова буквална, но все още Тони говореше за себе си в женски род. Един ден той ми разказа история за бяло куче на име Гръм, което „не лае“. Казва ми: „Това куче си има рокля. Шегаджия е...“ В действителност това куче беше странно – имаше гръмко име, но не лаеше, беше момче, но носеше рокля. Сега Тони можеше да гледа на това като на шегата. От този момент нататък представата му за себе си в женски род потенциално придоби характера на закачка. Освен това стана възможно Тони да ми сподели нещо важно за жените в живота си. Каза ми: „Знаеш ли, майка ми е станала звездичка. Сега имам друга майка...“ Отвърнах му: „Понякога майките не могат да се грижат за децата си. Понякога майките имат свои затруднения. Понякога майките поверяват децата си на други жени, които да се погрижат за тях. Това са майки, които се грижат за децата си...“ В тази сесия Тони пожела да направи картичка за своята майка, като рисува до самия ѝ край. После подари картичката на майка си и беше много доволен. С времето историите, които Тони ми разказваше, станаха по-различни. В тях се появяваха семейства, съставени от различни представители на животинските видове. Природните бедствия винаги връхлитаха членовете на семейството, но пък започваха да се появяват и други фигури, като лекари, медицински сестри, аптекари. Последните Тони настояваше да играе сам и така ред по ред успяваше да излекува всички. Между тези пациенти имаше много „болни от мъка“. Появиха се и сюжети, в които жени от семейството, предимно лели и стринки, искаха да изядат главния герой, като го смачкат, стрият и направят на масло. В тези моменти Тони се опитваше да се опре на бащата. Казваше ми: „Няма страшно, тати е по-силен. Той ще ги изпържи и ние ще ги изядем...“ Измерението на смъртта започна да присъства по-осезаемо в неговите разкази като понякога някой разкъсваше неговото тяло, а друг път той разкъсваше тялото на другия. Тогава успяхме да открием вълшебствата като възможен изход и така в цяла серия от разкази Тони се възползва от силата на магическото перо, добрия вълшебник и великолепната флейта. Те му помагаша да излезе от ситуацията, но това не беше достатъчно – необходимо беше да прибегне и до приготвянето на лекарства, медицинските прегледи и интервенции. В действителност Тони все още нямаше много доверие в другия, но вече успяваше да си послужи с вълшебни средства, с мен и с баща си, за да се защити от собствения си разпад и от заплахата, идваща от външния свят.

Тогава в поведението на Тони се очерта нова тенденция. Той започва да показва страх от дупки. Още с влизането в кабинета настоятелно държеше да покрием всички по-големи дупки и започваше да разказва за влакчето Томас, което имало комин от различни цветове. Този комин много го занимаваше и той правеше така, че в малкия му отвор да потъват различни предмети. После тази игра го завладяваше и телесното му напрежение неимоверно скачаше. Изплашено ми казваше: „Махни това, коминът е опасен. Тази дупка е ужасна...“ Приех това като заявка и се грижех дупките да бъдат покрити. Гарантирах, че самата аз мога да го защита от тях. С времето дупките вече не бяха толкова опасни, но малките буболечки и паяците започнаха сериозно да го тревожат. Сега Тони вече не беше толкова обсебен от дупката и съумяваше да фокусира страха си върху конкретни обекти. В училище можеше да си служи с авторитета на учителите и да се опре на тях, за да се подреди в структурата на социалната група и в режима. Служеше си и с отмерването на времето чрез часовника, повтарящата се последователност на режимните моменти, писането и пресмятането. Благодарение на родителите си успя да намери и място на сцената, където по благоприятен начин можеше да бъде пред погледа на другите. Изявяваше се като певец и държеше да участва във всички училищни състезания. Извън структурираните занимания Тони трудно присъстваше сред останалите деца, но все пак намесата на възрастния имаше потенциала бързо да успокоява напрежението му.

И до момента Тони не знае от родителите си, че е осиновен. От професионалната си позиция приемам и уважавам тяхното субективно решение, намиращо основание в личните им човешки истории. В замяна придружавам Тони в неговите собствени опити да се впише в семейството си и да си отговори на въпросите:

Кой съм аз?“

„Каква е моята история?“

„Накъде отивам?“

Беше необходимо да подкрепя Тони в търсенето на тези отговори, като подпомогна неговите родителите и учители. Те бяха тези, чрез които детето можеше да намери нови опорни точки извън своите собствени.

Гледната точка на психолога и на осиновителя

Работа с осиновители на осиновено дете с увреждане

Веселина Василева¹

Работя в „Дневен център за работа с деца с увреждания – седмична грижа“ – гр. Русе (Приложение 4), управляван от Сдружение „Дете и пространство“. В центъра приемаме деца с екстремно ниско тегло при раждане, деца с увреждания и психични страдания и техните родители. Немалка част от децата, които ползват услугата, са осиновени. Нашата работа се състои в това да придружаваме, да подкрепяме и да помагаме на децата да преодолеят проблема, който имат, а на родителите – да могат да понесат тежестта при отглеждането на деца с проблеми, като им осигуряваме пространство да говорят за проблемите си и им помагаме да си изработят опорни точки за справяне с тях. Придружавайки всеки един отделен случай, ние забелязваме трудностите, през които преминават всички – и осиновителите, и осиновените деца.

Когато двама души решат да създадат дете, преди още то да се появи, те започват да мечтаят и да формират въображаемия му образ – какви черти ще носи, на кого ще прилича. Когато се установи, че поради някакъв проблем това семейство няма да може да има потомство, то преминава през много труден период, свързан с траура по загубата на възможност за създаване на поколение. Това при различните родители се изразява по различен начин в зависимост от личната и семейна история. След като стане ясно, че има причина да не могат да си родят дете, тези хора правят и невъзможното да се сдобият с дете. Обръщат се за помощ към всеки, който им дава и най-малката надежда – от билкари и баячки до медицински светили. Най-често последната надежда е зачеване ин витро. За съжаление, голям процент от тези опити завършват с неуспех. И тогава става още по-тежко. Една майка бе споделила следното: „Чувствах се като консервна кутия, която отварят, пъхат различни неща и я затварят, и ако стане!“ Тази фаза е пряко свързана с напрежение и гняв, когато хората си задават въпроса: „Защо на мен?/Защо на нас? С какво сгреших?“ Стига се до обвинения или подхвърляния от близки за причината за безплодие. Ако има кой да чуе тези хора в този етап и да им предостави свободно пространство, в което да могат да бъдат приети и изслушани, това би облекчило болката им. В повечето случаи обаче проблемът се затваря в тесния семеен кръг и двойката остава без разбиране и подкрепа, което често води до депресия и тежко преживяване на невъзможността за раждане на своя рожба. И тогава най-често се взема решение за осиновяване.

И така, след всичко това се стига до момента на приемане на ситуацията. Това решение рядко се приема като знак от съдбата, че някъде някое дете има нужда от родители. Решение и желание, което много често не може да бъде ясно определено, но се предполага, че би трябвало семейството да е преодоляло загубата, която им е отнела надеждите и мечтите. Ето какво казва

¹ Веселина Василева е психолог в Дневен център за деца (седмична грижа) в Русе, който изпълнява функциите на център за ранна интервенция.

за този период майка, осиновила дете на 2 години: „Постоянно плачех, когато виждах малки бебета или бременна жена. Ставаше ми много тежко, не се чувствах добре. Моят мъж, тогава ми каза: „Не се мъчи повече, нека да си осиновим дете!“ Този период е свързан с преоценка на семейните взаимоотношения и решението на двойката да продължи напред. За съжаление, невинаги е така и в семейството продължава да стои чувството за вина и въпросът: “Защо се случи точно на нас? С какво сгрешихме!?” Остава неизразено преминаването през траура и родителите подхождат към осиновяването. След утихване на силните емоции се появява новата надежда на осиновяването, започва да се изгражда нов въображаем образ на дете – детето, което ще бъде осиновено. Друго преживяване е формирането на представа за грижа към детето и за усещането да бъдеш родител. Ето какво споделят родители, когато са стигнали до етапа на осиновяването: “Много се притеснявахме дали ще можем да обикнем детето, дали ще го почувстваме като свое. Ако ние го обикнем, дали и то ще ни обикне? Дали няма да се провалим?”

След процедурата по осиновяване се стига до посрещане на детето в семейството, което е голямото предизвикателство както за осиновителите, така и за децата. Така е, защото нито една-та, нито другата страна е подготвена за тази РЕАЛНА среща. Посрещането на детето става чрез думите на осиновителите, които дават първите опорни точки. Много често след осиновяването родителите се изправят пред РЕАЛНО изпитание: *“Искам ли това дете!”*

С молба за помощ към Дневен център за деца с увреждания (ДЦДУ) – Седмична грижа, Русе, се обърна семейство с осиновени едновременно три деца на тригодишна възраст – двама братя близнаци и момиченце. Имахме възможност да наблюдаваме целия процес, през който преминават и децата, и техните родители-осиновители.

Накратко, и двете страни бяха в силен стрес от промяната на ситуацията. Момиченцето е родено с атрезия на анус и ректум и е осиновено от ДМСГД. Преди осиновяването дефектите са коригирани с няколко хирургични интервенции, а след осиновяването е оперирана за отстраняване на следоперативна херния. Момчетата са близнаци без физически увреждания и до осиновяването са живели при приемна майка в SOS Детски селища. При трите деца се наблюдаваха различия в адаптацията и поведението.

Момиченцето П. при първите посещения в центъра се прилепваше към всички работещи, не делеше хората, не стоеше около майка си и трудно я наричаше „мамо“. Беше доста плаха и нерешителна в комуникацията с другите деца.

Близнаците сякаш си бяха самодостатъчни, със своя добър интелект и комбинативност „подлудяваха“ всички. Емоциите им толкова надделяваха над техните тела, че не можеха да си намерят място нито за секунда. Имаха много предизвикателно поведение, което постоянно държеше майката нащрек, а също и всички, които работеха с тях. Нямаше значение дали майката и бащата са в центъра, това никак не ги впечатляваше – спокойно можеха да остават сами. Родителите споделяха за стреса, на който са подложени, и за трудната адаптация с децата. Разговаряха с нас за безплодието, за загубата, преживяна от невъзможността да имат собствено дете, за грижите за децата и липсата на опит в полагането им. Предоставихме им пространство, в което можеха да говорят и да задават своите въпроси. Отговорите идваха сами. Като се убедиха, че няма точна рецепта за родителстване, се успокоиха. Това им даде възможност да търсят и да намират опори – в разговорите с персонала, в своите спомени от детството, в отношенията им със собствените им родители.

Най-напред по-голяма привързаност към майката показва момиченцето. То започна да се задържа около нея и все по-трудно му беше да се отдели. След известен период това направиха и момчетата. При последните срещи и трите деца не се отделяха от майка си, търсеха я, а когато я нямаше, се търсеха помежду си. С грижата към децата и след всяко тяхно неразположение връзката между родители и деца ставаше все по-силна. Виждах в прилепените за родителите осиновители деца един огромен страх, да не би отново да ги изоставят. На децата им трябваше време, за да разберат, че това са хората, които са техни родители. На родителите им трябваше време, за да осъзнаят, че са такива.

Изповед на една майка на три осиновени деца

„Решението да осиновим трите деца беше доста странно и спонтанно. Случи се така, че ни предложиха и трите деца в един и същ момент. И ние решихме да ги осиновим и трите. Първо видяхме Поли. Казаха, че е дете с увреждане и никой нищо друго не ни обясни. Тогава се консултирахме с още няколко лекари, за да ни кажат какво означава тази диагноза и какво да очакваме. Беше ни страх, ходихме на консултации при различни доктори, но я взехме, защото аз много я харесах. Независимо какво мислеше моят мъж, решението го бях взела. Момчетата ги хареса мъжът ми и така решихме да ги осиновим и тримата. Никак нямахме представа пред какво сме изправени. Като влязоха в дома ни, настъпи невероятен хаос и стрес. Не знаехме нищо, нито как да се грижим за тях, нито какво искат от нас, защото не говореха добре и не можехме да се справим – на моменти беше непоносимо. Тогава започнахме да посещаваме Центъра за ранна интервенция, където успяхме да се отърсим от този стрес и малко по малко да се адаптираме. Работещите ни приемаха всички заедно – нищо че само Поли ползваше услугата. Опитвахме се да намерим отговори, говорехме си за това, как съм се чувствала, когато съм разбрала, че не мога да имам деца, как се чувствам сега и т.н. При разговорите разбрах, че е нормално да не знаеш доста неща, все пак никой не се е родил научен, това доста ме успокои.

Бяхме подложени на доста изпитания първите месец! Абе, тежка работа! Понякога ни се искаше да се откажем, защото ни беше невероятно трудно. Това, което ни подържеше, е, че държахме на решението си и връщане назад нямаше. Ние не бяхме идеалните родители, те не бяха идеалните деца. Моментът на осиновяването ни беше голяма радост! След това трудностите се увеличаваха най-вече с неприемането на децата от близки и познати. Установих, че осиновените деца са подложени на няколко вида дискриминация. По произход /расова дискриминация – повечето деца са от малцинствен произход и не са добре приети в обществото, особено ако имат различен цвят на кожата. Децата, които са с увреждания – като Поли, дори да са осиновени, не се приемат. Когато говоря с други осиновители, разбирам, че обществото гледа все още на тези деца, като на деца с дефект. „Копелета“ е думата, която много често чуват зад гърба си осиновените деца – незаконородени, без право на съществуване в „добре“ регулирания ни свят. Осиновяването е тайна – даже по закон, мръсна тайна. Това води при децата до липса на право те да знаят своя произход, като че ли са без корени, а е трудно да живееш без основа, независимо каква е тя. След това ние се сблъскахме с такова отношение, все едно нямаме право на 100% любов, понеже не сме биологични родители. Много често чуваме изречения от рода: „След като не си родила, не знаеш какво е да си родител“. Подобно разбиране много често води до това тези хора да се държат по-грубо с осиновените деца пред осиновителите, а не биха се държали по този начин, ако тези деца бяха биологични. Тези обстоятелства някак ни сплотиха, започнахме да си ги защитаваме, разбрахме, че имат нужда от нас, и така, лека-полека свикнахме, всичко се случи от само себе си. Сега не позволяваме никой да застане против децата ни и който не ги приема, е свободен да излезе от нашия живот!“

Ето защо е необходимо осиновителите да бъдат придружавани *от самото начало на процеса на осиновяване до адаптирането в семейството, след осиновителния период*. Това е така, защото нито едната, нито другата страна е подготвена за тази реална среща.

Но все пак, ако се знае, че “Всяко дете може да бъде осиновено от желанието на бъдещите си родители. Ако са готови за промяна и желаят силно дете, а не „идеалното дете“, осиновителите също могат да бъдат осиновени от желанието на детето“, тогава всичко е постижимо.

Само желание трябва да има!

Използвана литература

Банова, В. Уроци, научени от срещите с осиновени деца. // *Наръчник за приемни родители и кандидат осиновители*. София, 2012.

Представяне на опита и добрите практики в развитието на приемната грижа за деца с увреждания на ИСДП¹

Венета Господинова²

Подкрепата за приемното семейство е ключов фактор за ефективното предоставяне на приемна грижа.

1. Развитие на приемната грижа като част от пакет от услуги по превенция на настаняването на деца в институции

ИСДП има изграден модел в предоставяне на пакет от такива услуги – подкрепя на рискови семейства за превенция на изоставянето и след раждането на детето, подкрепя в Звено „Майка и бебе“, приемна грижа за новородени бебета и деца с увреждания.

Тези услуги доведоха до затваряне на входа и изхода на домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД). Изключително важна част от работата по привличане на приемни семейства за деца с увреждания е повеждането на кампании, в които ключово е привличането на приемните родители, защото те са най-добрите посланици на мисията ни. Представяме последствията в психо-емоционалното и физическото развитие на едно дете, което расте без любов и е лишено от индивидуална семейна грижа.

¹ Институт по социални дейности и практики (ИСДП).

² Венета Господинова е директор на Комплекса за социални услуги за деца и семейства (КСУДС) – Шумен, управляван от ИСДП като доставчик на социални услуги.

Калинка и Янко Костадинови

са едно от 17-те специализирани приемни семейства в Шумен в грижа за деца с увреждания. Интересът и мотивацията им се провокира по време на кампанията. Преминаха успешно през целия процес на обучение и оценка. През април 2012 г. поеха грижата за детето Теодора – на 4 години, с диагноза „Лека умствена изостаналост“. Екипът на КСУДС – Шумен, придружава семейството в екипните срещи за представяне на личната история и здравословния статус на детето, през срещите за опознаване, при настаняването и последвалата грижа. Вероятно Теодора нямаше да бъде изведена от институцията, ако не управлявахме професионално процеса на опознаване на детето с приемния родител.

В началото детето трудно приемаше нови хора, отказваше контакти с чужди и непознати за нея, емоционалното ѝ състояние беше променливо. Процесът на опознаване и напасване продължи и след първоначално определения от Отдел „Закрила на детето“ (ОЗД) период, защото следвахме детето и неговото емоционално състояние. След всяка среща провеждахме екипно обсъждане и търсехме най-добрия за детето подход. В групата с останалите деца приемният родител наблюдаваше детето и търсеше начин за създаване на връзка. Предварително преди всяка среща ключовият социален работник подготвяше приемната майка за предстоящите срещи с детето. Постепенно Теодора прие присъствието на приемната майка, което направи възможно напускането на институцията, в която беше живяла от раждането до 3-годишната си възраст. Независимо от наличието на сериозни затруднения в комуникацията детето прие промяната, започна да общува, да използва думите, да проявява любопитство към нови неща и да споделя впечатленията си с приемната майка.

Подкрепяхме семейството и в процеса на подготовка за осиновяване, на документите за осиновяване, в срещите за опознаване между детето и бъдещите родители от САЩ. Работихме с приемната майка за това, как тя през своите умения и опит да подготви детето така, че то да приеме своето ново семейство. Активното придружаване на приемния родител в този момент се оказа ключов фактор за успешното осиновяване на детето. Един месец след раздялата, време, в което бяхме до приемния родител, семейство Костадинови заявиха готовност да се грижат за друго дете. Заедно обсъдихме индивидуалните оценки и характеристики на деца с увреждане и определихме дете, на което те наистина щяха да помогнат по най-добрия начин.

Ангел

е на три години, изоставен от родната си майка след раждането поради социални причини и здравословни проблеми. В ДМСГД детето има поставена диагноза „Хиперкинетично разстройство на поведението. Вродена сърдечна малформация“. Ангел бързо се привърза към приемното семейство. Вниманието, индивидуалният подход, задълбоченото разбиране на нуждите на детето са предпоставки той да се чувства спокоен, подкрепен и обичан. В определени моменти приемният родител споделя за тревожност, дълги часове на бодърстване и малко часове сън. В екипа включихме и специализирана подкрепа на детски психиатър. Периодично той наблюдава промените в психо-емоционалното състояние и дава насоки на приемния родител. Тази подкрепа намалява тревожността му и той се чувства по-спокоен и подготвен, което от своя страна създава атмосфера на сигурност и привързаност, на подкрепа и стимулиране на развитието на детето.

2. Непрекъсната подкрепа на приемното семейство, придружаване на настаняването и на раздялата

Подкрепата за приемното семейство е ключов фактор за ефективното предоставяне на приемна грижа. Подкрепата е непрекъсната и приемните родители знаят, че през цялото денонощие могат да разчитат на специалистите. Ние работим с разбирането за приемната грижа като *споделено родителство (co-parenting)*, което води до организиран процес, чиито компас е най-добрият интерес на детето. Около детето формираме екип от ангажирани специалисти – педиатри, психиатри, педагози, медицински сестри, акушерки от Центъра за майчино и детско здраве и специалисти от Дневния център за деца с увреждания, който децата посещават и получават специализирана подкрепа.

Стремим се част от този екип да бъде и родното семейство, което при възможност включваме в планирането на грижата за детето. Това става след професионална оценка на потребностите както на детето (план за грижа и план за действие, изготвен от ОЗД и съгласуван с доставчика на социалната услуга, приемното семейство и родното семейство), така и след професионална оценка на потребностите на приемното семейство, изготвена от доставчика на социалната услуга (Комплекс за социални услуги за деца и семейства – КСУДС).

Йорданка и Дарин

са родители, които участваха през 2009 г. в кампания за набиране на приемни родители. Семейството показва личностни качества и умения в процеса на проучване и обучение и бяха утвърдени като приемни родители. Оттогава досега семейството се е грижило за общо пет деца, едно от които беше новородено бебе, настанено кризисно в семейството им от Родилно отделение. През опита и съвместната ни работа Йорданка и Дарин стимулираха и подготвиха успешно децата за контакта с близките им. Проявиха толерантно отношение, не осъждаха родителите и съдействаха при всяка една среща. В резултат две от децата бяха успешно реинтегрирани в родните си семейства. Подкрепихме Йорданка и Дарин в процеса на осмисляне на индивидуалните грижи, необходими за децата Светла и Ели. Интензивно ги подкрепяхме по време на процеса на напасване и опознаване. В поведението на децата ясно се очертаваха институционалните симптоми – блъскаха главата си, клатеха се, смучеха пръсти и част от дланите си, имаха хаотични движения, изразени гневни кризи, нямаха изградена реч. Те бяха с поставена некатегорична диагноза „Умерена умствена изостаналост“. Приемното семейство прояви търпение и креативност, в резултат на което успяха да изградят връзка с децата. Подкрепихме приемната майка в подбора на техники за преодоляване на симптомите на институционализация при децата, обсъждахме и механичното хранене и начините за преодоляването му – като симптом на институционализацията и анонимната грижа. Приемните родители проявиха търпение и постоянство в даването на грижи и общуването с децата. След успешната им адаптация на в семейството, Светла започна да посещава детска градина. Детето придоби умения за общуване с връстници, за създаване на приятелски кръг и поемане на отговорност.

От 2013 г. Йорданка и Дарин се грижат за детето Ани, изведено отново от ДМСГД при много тежък и продължителен процес на напасване. Ани е с тежко заболяване „Епилепсия и изоставане в нервно-психичното развитие“. В осем срещи съвместно с медицински специалисти придружавахме приемните родители в разбирането и приемането на страданието на детето. Сега подкрепата ни е насочена към това детето да посещава специализирано заведение, където да се сподели грижата със специалисти – рехабилитатор, психолог и педагог. Участието на приемните родители в индивидуална и групова супервизия им помага много за намаляване на тревогата им, на чувството за несправяне и за осмисляне на тяхната роля.

Теодор и съпругата му Ганка

са приемно семейство от 2011 г. Теодор е незрящ, по образование е журналист, психолог и радиоводещ. В процеса на нашата работа решихме да използваме дългогодишния му опит в работата с хора с ментални и физически увреждания и да го насърчим да се грижи за дете със зрително увреждане. Приемният родител беше мотивиран да приеме напълно незрящо момче с лека умствена изостаналост, настанено в дом за деца и младежи с умствена изостаналост (ДДМУИ), вписано в регистър за осиновяване, без проявен интерес от кандидат-осиноводители към него. Когато през 2012 г. започнахме подготовка за извеждане от институцията, Яни беше на 15 години. На срещи с приемното семейство представихме личната история на детето, индивидуалните му потребности и степента на развитие. Придружихме ги по време на всички опознавателни срещи с момчето, наблюдавахме и връзката между детето и семейството, във времето когато гостува в дома им. Месец по-късно, след успешен опознавателен период, Яни бе изведен от специализираната институция и настанен в приемното семейство. В продължение на три години приемните родители вложиха много старание и последователност и така Яни компенсира някои изоставания – започна да мисли и разсъждава на глас логически, придоби базисни умения, започна да проявява интерес към живота и заобикалящата го среда, разви различни интереси и хобита. През 2011 г. момчето навърши пълнолетие, но приемното семейство изрази желание момчето да продължи да живее при тях и да бъде част от семейството. Изградената емоционална връзка, неясното бъдеще за младежа и травмата от раздялата бяха мотивите семейството да вземе това решение. Ние придружавахме семейството по време на целия процес на осмисляне и вземане на тяхното решение.

3. Приемното семейство като част от професионалния екип около детето

Професионализацията на приемната грижа е много важна. Ние допринасяме за това, като осигуряваме надграждащите обучения, супервизия, участие в групи за споделяне. В тях родителите споделят и обменят личен опит, обсъждаме напредъка и трудностите, като се опитваме да ги водим към осмисляне на този опит през познанието за децата, за семействата, за помагането. Чрез индивидуални и групови супервизии имаме възможност да управляваме качеството и да придружаваме приемните семейства в грижата.

Предлагаме случай от нашата практика, който, както и много други, опровергава изказвания за това, „какво стои зад желанието за приемно родителство“ или за така нареченото „скрито осиновяване“.

Юлия

е приемен родител от 2011 г. С интензивна подкрепа и придружаване от страна на ключовия ѝ социален работник приемната майка се професионализира в грижата за новородени бебета, като надгражда опит и компетенции при грижата за три новородени. При всяко едно приемане на изоставено от родителите бебе и след това при раздялата с него сме били до приемната майка, за да овладяваме нормални човешки емоции. Подкрепата на ключовия социален работник имаше за цел да осигури устойчивост и надграждане на специализирани познания за потребностите на децата от 0 до 3 години: изграждане на привързаност и емоционално стимулиране на децата, нуждата от поддържане на подходящ дневен и хранителен режим, задоволяването на здравните им потребности.

Юлия имаше възможността да споделя преживявания, мисли и чувства, свързани с ролята ѝ, като целта беше тя да бъде спокойна в грижите за децата и да се чувства подкрепена. По време на групова супервизия приемната майка имаше възможност да се подготви за предстоящите раздели и по-лесно да премине през процеса, придружена от специалистите. В резултат на екипна работа, много срещи и придружаване на приемния родител, двете бебета бяха успешно осиновени. От 2013 г. Юлия се грижи за трето бебе. Майката на детето е с психично заболяване и не е в състояние да поеме грижи за детето си. Бащата е неизвестен. В Родилно отделение майката заявява категорично желание да изостави детето. Изграденият ни работещ механизъм за междуинституционално взаимодействие по превенция на настаняването на деца в дом за медико-социални грижи (ДМСГД) даде шанс и на малката Гергана още от раждането си да получи семейна грижа. След един месец биологичната майка на Гергана подписа декларация и даде съгласие детето да бъде вписано в регистър за осиновяване. Няколко семейства, които чакаха да осиновят дете, отказаха да осиновят Гергана по различни причини. Започна подготовка на документи за вписване в международен регистър на деца за осиновяване. В същия период внезапно, след поставяне на две от задължителните ваксини, Гергана вдигна висока температура и направи гърч. Няколко дни по-късно детето направи серия последователни гърчове. Изследванията със скенер и ЕЕГ установиха, че детето има заболяване и поставиха диагноза „Епилепсия“. Грижата за детето, силната емоционална връзка, неяснотата около бъдещето на Гергана породиха у приемната майка желанието да я осинови. Социалният работник от екипа по приемна грижа я подкрепи за осмисляне на това нейно решение, да направи своя информиран избор и да осмисли риска за детето, ако по-късно промени решението си. Съвместно обсъждахме и анализирахме мотивите ѝ, заболяването на детето и потребностите му, намерението ѝ да продължи да упражнява професията приемен родител. Юлия сподели, че е взела своето решение и смята, че би се справила в грижата за Гергана с подкрепяща среда – нейния син (на 28 години), майка ѝ, близки и роднини, на които винаги може да разчита, и не на последно място, подкрепа от социален работник.

Така Юлия осинови Гергана, която беше станала на 2 години. Детето сега е на 3 години и се радва на грижите на своето осиновителско семейство. Предстои да посещава детска градина, а Юлия очаква да продължи работата си като приемен родител.

МЕЖДУНАРОДЕН ОПИТ

Медико-педагогически институт „Куртил“ и работата с професионални приемни родители

Теодора Павлова¹

Този материал представя през описанието на конкретен случай опыта на медико-педагогическия институт „Куртил“ в Белгия, станал известен в България от филма „Под открито небе“, в работата с деца и юноши с тежки психични заболявания и страдания, които са настанени в професионални приемни семейства като мярка за закрила. Текстът представя опорните точки и философия при работата с деца и юноши, които имат не само психични заболявания, но и тежка социална съдба.

Медико-педагогическият институт „Куртил“ е специализирана институция за деца, юноши и младежи с тежки психични заболявания и аутизъм, разположена на френско-белгийската граница, която придоби популярност в България благодарение на филма на френската режисьорка Мариана Отеро „Под открито небе“. Наименованието „специализирана институция“ във Франция и Белгия не се припокрива със значението, което се използва в България и което обикновено свързваме с Домовете за деца и младежи с умствена изостаналост. Децата, юношите и младежите, които се приемат на дневна или седмична грижа в институцията, не са настанени като мярка за закрила, а доброволно, тъй като една от основните опорни точки на работа в „Куртил“ е не да замести семейството (биологично, осиновителско или приемно), а да му партнира и да го подкрепя. В редките случаи, в които детето няма семейство, то посещава друга институция (обикновено за закрила) през почивните дни и ваканциите. В този смисъл думата „специализиран“ по отношение на „Куртил“ препраща към партньорство в полето на медико-социалното, където думите „различно“ и „специално“ придобиват друг оттенък. Или, казано с други думи, партниращата институция, не е заместваща, изместваща функциите и ролите на семейството, било то родно или приемно. Партниращата институция няма готови отговори, няма протокол, който да казва: „за този проблем – това решение; за този симптом – този лек“. В партниращата институция всички важни фигури в живота на детето се събират, за да обменят заедно откритията и решенията, които всеки един – дете, родител, професионалист – е намерил спрямо затрудненията, които среща, както и за да обсъдят заедно проблемните точки, за които не се намират решения. Основният принцип на работа в „Куртил“ е, че *всяко дете е загадка, която трябва да разгадаем*. Това е един психоаналитичен принцип, основаващ се на „не-знанието“ и на търсенето на решение, които са различни за всяко дете. Но по отношение на какво детето е загадка?

Загадката на произхода. Откъде идват децата?

Въпросът за произхода е невъзможният въпрос *парекселанс* – той, както и този за смъртта се сблъскват с невъзможността на всеки един от нас да си го представи. Откъде идваме, е въпрос, който не може да се ограничи нито до биологическото възпроизвеждане, нито до генетиката,

¹ Теодора Павлинова Павлова е клиничен психолог и психотерапевт. Има проведена едногодишна професионална специализация в Медико-педагогическия институт „Куртил“, Белгия, и сега е супервайзър в сдружение „Дете и пространство“. Член на УС на Българското общество за лаканианска психоанализа и член-кореспондент на Новата лаканианска школа.

нито дори до семейната история или необходимостта на човек да стане родител. Произходът се определя спрямо това, което не е. Той е различен от началото, само по себе си също трудно за улавяне. Кога започва животът? В момента на зачеването? На раждането? Или много преди всичко това, в очакванията, историите, легендите, които предшестват появата на бял свят на едно дете? С други думи, произходът има повече общо с незнанието, отколкото със знанието. Всяко едно дете е първоначално един непознат. Той трябва да се срещне, трябва да се запознаем с него. И именно по същия начин всеки наш опит да се върнем към собствената си история ни изправя пред една неяснота, понякога дори празнина, стигаща до момента на т.нар. детска амнезия, свързана с физиологическата незрялост в началото на живота – „Всяка автобиография е един роман, една фикция, изградена на базата на тази амнезия и тръгваща от една първа глава, която ни убягва.[...] В основата на всяка памет стои амнезията.“ (Ансерме, Ф., 2012). Това не прави ранните детски преживявания незначителни, напротив, но ни препраща към идеята, че те остават несъзнавани за нас, без отговор, като по този начин единственото, до което можем да прибегнем, е фикцията, фантазията или една история, в която вярваме – историята, че сме обичани или не, желани или не, приети или отхвърлени поради една или друга причина... И в зависимост от историята, която ще си създадем и в която ще вярваме, ние ще изобретим своите начини на справяне и на приемане на живота и неизвестното, което той носи. Ще изобретим своя начин да бъдем!

„Всяко дете трябва да бъде осиновено от едно желание. Родствената връзка е връзка, която се създава и изобретява. Няма връзка, дадена изведнъж [...], и тези, които са заченали и имат свое дете, го знаят. Тези, които са заченали по изкуствен път или са осиновили дете, предполагат обаче, че другите са по-истински родители от тях. Като поразени от тази идея, те могат да се парализират в срещата си с детето, което винаги и фундаментално е един непознат в къщата.“ (Ансерме, Ф., 2012)

Бихме могли да кажем, че именно на това равнище се разполага уникалността на работата в „Куртил“ – всяко дете се приема като загадка, а не като увредено, проблемно, изостанало, изостанено, осиновено... Децата, които страдат в своето развитие, може би страдат по-скоро от това, че не успяват да изобретят своя начин да бъдат. Нещо в света, който по-голямата част от хората споделят, им е непоносимо и те го отхвърлят, намирайки убежище в т.нар. душевна болест, която вече сама по себе си е отговор на тревога. Каквато и да е причината, тези деца имат потребността да се погрижим за тях не като се фокусираме и правим преглед на това, което „не върви“ и трябва да се „коригира“, а като намираме опора в техните собствени изобретения, чрез които те полагат усилия по своя собствен и уникален начин да се впишат в света.

Джереми и неговата версия за появата му на бял свят

„Когато се родих, бях бебе, кръгло като топка. Имаше много бебета, всички плачеха. Имаше една машина и те пускаха бебетата в нея и после те бяха мъртви. Всички бебета са умрели, освен мен. Мен ме пуснаха отстрани на дупката на машината. И затова днес съм тук. И затова днес не правя ателиета с другите. Баща ми искаше да ме хвърли в реката. Преди това ме беше оставил в кофа за боклук. Защо в кофа за боклук? Моите родители искаха да се разделят с мен, повече баща ми, отколкото майка ми....“

Джерери е роден през 1992г. Не разполагаме с информация относно първите две години от живота му. Единственото, което знаем, е, че най-вероятно е живял с майка си и че е изведен от семейството заради установено negliжиране и малтретиране. На две години е настанен в приемно семейство и няма контакт с родителите си. Той изгражда много силна връзка с приемното семейство и по-специално с приемния баща, когото нарича „татко“ и който изиграва важна роля за Джереми; с него той успява да изгради силна идентификация.

В момента на своето настаняване в приемното семейство Джереми не говори, не ходи, тялото му е сковано, хапе силно себе си и останалите, души предметите. Често силна тревога го завладява през нощта, тя води до тежки кризи, които по-късно той ще опише като електричество, което кара тялото му да изтръпва. В моментите на силна възбуда приемният баща, зидар по професия, води Джереми със себе си на работа. Попаднал в света на строителството, той започва постепенно да влиза в езика и да изгражда представа за собственото си тяло като едно механизирано тяло. Джереми намира обяснение на загадката на своето съществуване посредством терминологията на машините. Когато е уморен, той казва, че няма батерия; един приятен ден е ден на 15 волта; за да може да се събуди сутрин, той трябва да напълни резервоара с топъл шоколад...

Въпреки видимото успокоение и напредък обаче феномените, пред които Джереми е изправен, са сериозни – той свидетелства за слухови и визуални халюцинации, невъзможно му е да понесе останалите деца в училище. От друга страна, се забелязва, че макар и този подреден и механизиран свят да е необходим за Джереми, той същевременно го завладява, предметите и машините „оживяват“ пред него, „избухват“ и правят тялото му да „избухва“. И така, през 2003 г. Джереми е настанен в „Куртил“ на седмичен интернат. Следват дълги години на партньорство между приемното семейство и специализираната институция. Дълги години на много фина клинична работа, която, тръгвайки от интересите на Джереми (електричество, канализации, машини...), се насочва постепенно към едно изместване и реалните предмети (които не го оставят намира) преминават в рисунки, а впоследствие и в изписани думи.

Малко преди навършването на пълнолетие Джереми се изправя пред нова и объркваща го ситуация – биологичната му майка се появява отново след 15-годишно отсъствие и проявява желание да го прибере. Тя често се опитва да се свърже с него по телефона, когато той е при приемните си родители, един ден дори отива на място у тях, заявявайки, че през цялото това време тя не е прекъсвала връзка с него и че са общували телепатично. Обещава да му купи подаръци с парите от неговата пенсия. В този момент Джереми успява да каже „това не мирише добре“ и сам инициира написването на писмо до съдията по отношение на неговото настояничество (предложено му по-рано спрямо съответните социални наредби и без отношение към конкретната ситуация):

„Добър ден, господин съдия. Бих искал да ви информирам за едно писмо, което ви засяга, за да ви говоря за моя настойник. Казвам се Джереми и съм на 18 години. Бих искал да имам настойник, за да пази парите ми и да ми помага да не харча много. Аз имам майка, която иска да ме види, но тя ми се обажда и ми казва да не слушам г-жа Н. (приемната ми майка). Тя казва, че иска отново да ме вземе, за да ми купи телевизор и всичко с моите пари. Това не се прави и настойникът ще ги спре всичките тези неща, защото това ми блокира всичките мисли, блокира ме, парадоксално е. Освен всичко това знам, че подаръците на майка ми няма да ги има. Желая ви приятен ден“.

Днес Джереми е на 23 години и продължава да се прибира всеки уикенд и ваканция при приемните си родители. Заедно с тях постепенно се търсят решенията за неговото бъдеще след напускане на институцията. Той казва за себе си: „Аз вече не се интересувам толкова от тези предмети, а как да говоря по-добре“, и търсейки своето ново място в света на другите, той често идва и ни пита: „Забелязваш ли, че се промених?“ А когато електрическите обекти отново го завладеят, идва с молба да го отървем от тях.

Използвана литература

Ansermet, F., Clinique de l'Origine [Клиника на произхода], Editions Nouvelles Cécile Default, 2012. p.12.

Използване на митовите в работата с деца, настанени в приемна грижа

Ортодокси Зеренику-Саломон¹

„За едно дете, настанено в приемно семейство, е все едно, че е отишло от една страна в друга.“

Древногръцките митове са един от източниците на западната култура, но също така и метафоричен извор за нашата професионална работа като клиницисти и подкрепящи експерти. В дългогодишната ми практика в специализираната приемна грижа често съм работила с групи за подкрепа на приемни майки, както и с различни групи от психолози и социални работници. Някои основни древногръцки митове – за Едип, Нарцис, Медея, Икар, Сизиф, Одисей, бяха използвани за работа в подобни групи. Големият интерес към тях ме провокира да възродя слабо познатия мит за Хефест (в древноримската митология – Вулкан), който да бъде използван като метод за работа специално с деца, настанени в приемни семейства.

Ние възприемаме, че приемната грижа като комплексен процес е ситуация на кръстосване. Децата се вписват в приемното семейство, опирайки се на биологичното, което отключва множествена и динамична конструкция на тяхната идентичност. Ние се опираме на мита като помощно средство, което отключва възможностите на въображението на детето и разкрива елементите от конструирането на идентичността му.

Дефиниция и функция на мита като клинично и антропологично средство в транскултурната психиатрия

Митът е въображаем разказ, който има символична и сакрална сила. През вековете разказите се обогатяват взаимно. „Това е разказ за „сътворението“, т.е. как нещо е създадено и е започнало да бъде. Митът не обяснява какво се е случило в реалността. Персонажите са свръхестествени същества. Нещо повече, като последствие от тяхната намеса човекът е такъв, какъвто е и до днес – смъртно, сексуално и културно същество“ (Елиаде, М., 1963).

Обучителната функция на мита е да покаже пример за всички обичаи и за всички важни човешки дейности: образование, изкуство и мъдрост. Обектите, ритмите, песните, жертвоприношенията на животни сами по себе си имат терапевтичен ефект.

¹ Представяме ви откъси от статията на Ортодокси Саломон „Хефест и настаненото дете: Разказ за вътрешните миграции“, публикувана в списание „Другият“ (2007, бр. 8, с. 367-386). Ортодокси Зеренику-Саломон е клиничен психолог и семеен терапевт с университетска диплома по транскултурна психиатрия. Работила е в услуги по специализирана приемна грижа на РЕАЛИЗ (Реализация и социално включване на децата и юношите чрез образование) в гр. Нанси, Франция.

Метод за възприемане на въображаемите разкази на децата

За да изучим въображаемия разказ на децата, използваме като материал мита за Хефест. Предлагаме им с наша помощ да създадат индивидуален митичен разказ-основа, която събужда богатството на въображаемостта у детето и ни дава елементи за конструирането на идентичността му. Дава се следната инструкция: „Желаем да създадем заедно с теб един мит, който идва от много стари книги, и те каним да проявиш въображение.“

Митът за Хефест: олимпийския бог, отгледан от смъртни

Богинята Хера, първоначално сестра, а после съпруга на Зевс, ражда Хефест „без любовна връзка, от ярост и предизвикателство, отправено към съпруга ѝ. След раждането Хера започва да се срамува от грозния си и гърбав син и го изхвърля далеч от Олимп. Хефест пада в морето и е открит от две жени: Тетида, жена на Океан, и Евринома, нейна дъщеря океанида. Те го отглеждат в пещера и се грижат за него в продължение на девет години (т.е. изпълняват функцията на приемното семейство, б.р.). Благодарение на двете жени той изучава коваческото изкуство. След това той е предаден на жителите на Лемнос, остров, заселен от синтийски мъже – магьосници“. Те му дават възможност да практикува занаята си (т.е. второ приемно семейство, б.р.).

Един ден, вече възрастен, Хефест представя пред жителите на Лемнос златен трон, най-красивия предмет, създаден от него: „Направих го за майка ми Хера“. Той ѝ го занася. Тя го приема точно в края на конкурса за богиня на красотата и любовта, спечелен от Афродита. Хера се радва на подаръка и сяда на него, но се оказва завързана с невидими нишки. Тя прогонва Хефест, но той е единственият, който знае как да я освободи от трона. Хефест поставя условие Афродита да стане негова съпруга, за да освободи Хера. И така той се свързва с най-красивата сред богините в брак, който никога не се консумира.

Заключение: Хефест, бог на огъня, на вулканите и господар на ковачите, притежава силата на безсмъртието като всички олимпийци, но и сила, придобита далеч от Олимп. Тоест *той е бог чрез биологичната си семейна принадлежност и занаятчия чрез семейното приобщаване.*

Средство: Определяне на улесняващи въпроси за детето

Улесняващи въпроси:

„Какво мислят жителите на Лемнос?“

„Какво мисли Хера, когато получава подаръка?“

тя го пита: „Какво искаш в замяна?“ „Според теб какво иска Хефест в замяна?“

„Какво отговаря Хера?“

„Как свършва историята според теб?“

„Можеш ли да измислиш девиз, за да наречем Хефест бог на приемната грижа?“

След всеки отговор на детето специалистът му казва какво се е случило според мита и задава следващия въпрос.

Пример от практиката

Митичният разказ на Марк (12 г.)

Елементи от анамнезата: Марк не е припознат от баща си. Настанен е на 8 месеца в дом от социалните служби след сигнал за сексуално посегателство от страна на майка му. Отглеждан е в приемно семейство от 18 месеца до 6 години, настанен е в институция до 8 години, от 8 г. досега е отново настанен в приемно семейство. Той е спокоен само в приемното семейство и се изразява положително за приемните родители. Родната му майка е прекъснала всички контакти с момчето.

Разказ: Според Марк „сините, виждайки златния трон, мислят, че Хефест може би иска да отиде да види майка си и да ѝ даде трона. Те са били ядосани на това, че той иска да достави удоволствие на майка си. За да ги успокои, той им казва: „Ще се върна и ще ви направя красиви неща“. Според Марк, когато Хера вижда Хефест да пристига на Олимп, си мисли, че идва да провали всичко и му казва: „Махни се, заповядвам ти, не ни проваляй празника“. Но Хефест ѝ отговаря: „Майко, идвам да ти поднеса трон, който собственоръчно направих“. Тя го приема. Но тъй като митът ни казва, че Хера е „приклучена“ на трона, тя моли: „Избави ме, ти ме предаде“. Хефест отговаря: „Не си била мила с мен“, и в замяна: „Искам да живея с теб на Олимп... Кой е баща ми?“ И тя приема. Историята ни казва, че той моли Афродита за съпруга и според Марк „Хера му я предлага и те правят бебета, които после отиват в приемни семейства“.

Девизът на Марк:

„Бог на приемната грижа със способността да произвежда злато и скъпоценни камъни за приемното семейство“.

Анализ:

Марк е лоялен към майка си, но също и към приемното семейство. Марк силно изразява желанието си да живее с майка си и да познава баща си. Той търси разказа на собствената си история, изразявайки страданието си с липсата на разказ за своето минало. Марк се държи като човек без корени, който се опитва да намери тази основа в приемното семейство, като занася своите бебета там. Но истинската липса на корени той изразява в отсъстващия език, той се затваря в свят, в който нищо не го задържа. В неговия разказ майка му позволява да остане да живее на Олимп и да му каже кой е баща му, но в същото време Марк доверява бебетата си на приемното семейство.

Вместо заключение

Серж Гунзински (1999) обяснява, че елементите – антагонисти, се представят като две лица на една монета и че нищо не е несъвместимо, дори смесицата да е понякога трудна и болезнена. Децата дори да са изживели травматични моменти, успяват да се възстановят и да съвместят множество принадлежности, които са техни. Напомняме ви, че смесената идентичност се създава в една постоянна промяна и движение в „зависимост от вътрешните изисквания и момента на живота“ (Моро, 2002). Всъщност нашата работа е като една снимка, която дава настоящите елементи, но те не са неизменни.

(Приложение 6)

Използвана литература

Eliade M., *Aspects du mythe*, Paris, Gallimard, Collection Folio / Essais, 1963. p. 16.

Gunzinski S., *La pensée métisse*, Paris, Edition Fayard, 1999. p. 44.

Методът „Моята раничка“

Елена Манасиева¹

Професионалистите, които се занимават с приемна грижа, невинаги си дават сметка, че децата преживяват раздялата с биологичното си семейство много тежко – независимо от възрастта си или от наличието на тежки увреждания. Ето защо социалните работници трябва да отдават необходимото внимание на подготовката на детето преди настаняването в приемно семейство, когато то до този момент е отглеждано в специализирана институция. В ИСДП многократно сме се сблъскали с последиците от това, че децата не са подготвени за предстоящото преместване или ако е имало някаква подготовка, то тя е била единствено в посока на така нареченото „напасване“, предимно по документи.

Като дългогодишен приемен родител и социален работник международният консултант по приемна грижа Беп Ван Слотен е потърсила решение на този проблем чрез създаването на метода „Моята раничка“, заедно с дъщеря си, клиничния психолог Ринске Мансенс (<http://www.mijnbackpack.nl>). „Моята раничка“ се отнася до процеса на извеждане на децата от дома им или от мястото, където живеят, и настаняването им в приемно семейство. Методът не се фокусира върху престоя в семейството, а по-скоро върху въпросите защо и как се е стигнало дотам. Представява групова и индивидуална работа с детето чрез използването на марионетка – пате, компютърна игра и карти на чувствата. Теоретично методът е базиран на *наративната терапия, подхода за ментализация и арт терапията*.

Терминът „наративна терапия“ в тази ситуация се отнася до набор от практики – съгласно идеите на терапевтите Майкъл Уайт и Дейвид Епстън. Разказването е естествено за човешката природа, защото всеки използва история, за да изрази случилото му се и да му придаде значение. Това е история на личното преживяване. Децата, с които се работи по този метод, всъщност „пренаписват“ историята си по един обогатяващ начин, който връща на детето контрола над собствения му живот.

Ментализацията (осмислянето), базирана на „Лечение чрез ментализация“ и разработена от Фонъги и Таргет, е метод за психоаналитично лечение, в който централно място се отрежда на стимулирането на себеавторството и контрола над личните емоции. Методът изхожда от презумпцията, че всеки човек има вътрешен свят от чувства, мисли и желания, който лежи в основата на поведението му.

Задачата на специалиста е да се опита да накара детето да представи вътрешното си преживяване чрез думи. Особено травмираните деца често са неспособни да изразят с думи какво чувстват. Те чувстват всичко, но не разбират защо. Детското поведение може често да остане недоразбрано. Типичен пример за това е проявата на агресия у детето, когато то се чувства уплашено или самотно.

При арт терапията – като „посредник“ между детето и останалите хора, може да се използват различни творчески средства. Такива „посредници“ в комуникацията между света на детето и света на възрастните могат да бъдат музиката, театърът, танцът, градинарството като начин за справяне с емоциите, преживяванията, промените и/или приемането. Основният акцент е върху „вършенето“ на творческа дейност, а не върху крайния резултат. Терапевтичният ефект се крие в самия процес на „правене“.

¹ Елена Манасиева е ръководител програма „Обучения, методическа подкрепа и супервизия“ в Института за социални дейности и практики.

Основни преимущества на метода

1. Създава възможност на специалистите и на приемните семейства *да чуят и да разберат* по-добре децата.
2. Специалистът използва „*посредник*“ в общуването с детето – марионетка пате. Като говори за чувствата и преживяванията на патето, а не за своите лични, за детето е много по-безболезнено да разказва за травматични преживявания.
3. Детето е *автор* на историята на патето. Това го превръща от обект, който пасивно понася събитията в активен участник в създаването на историята. Възможно е историята на патето да е напълно нереалистична или фантастична, това не означава, че тя не изпълнява своята функция.
4. Методът включва използването на *компютърна игра*, детето и специалистът са *заедно* пред компютъра. По този начин се създават условия за много по-бързо и лесно изграждане на доверие у детето към специалиста.
5. Поради *интерактивния* характер на метода дори деца, които имат трудности в комуникацията, могат да изразят това, което чувстват. Той е подходящ за работа с деца от 4 до 12 години, както и с такива, чието интелектуално и емоционално развитие поради наличието на увреждане съответства на тази възраст.
6. Детето може да се връща към различни епизоди от историята на патето, да ги преразказва по друг начин, да ги променя, допълва или изключва. Това му помага да даде *различно значение* на преживяното.

След подготовка от страна на специалистите семейството може да продължи да работи с детето по този метод и да му помага в създаването на различни истории.

Много важно условие е специалистът да не търси аналогия между историята на патето и историята на детето. То може в определен етап от играта да каже: *това пате съм аз, аз разказвам моята история*, но това не е задължително и не е търсен ефект. Ако детето поиска патето да сложи символично в раничката си мама, когато трябва да напусне дома си, това може да е опората, която ще го подкрепя, докато живее разделено от нея.

Методът се използва с успех в практиката на специалистите на ИСДП не само в работата с деца в приемни семейства, а въобще с деца в алтернативна грижа, настанени в кризисни центрове или в специализирани институции.

Случай от практиката представен от Радослав Байкушев,

психолог в Център за обществена подкрепа „Петко Р. Славейков“, София

Методът „Моята раничка“ бе използван при работата с 6-годишно дете, за което течеше процедура за международно осиновяване. Той помогна за улесняване на комуникацията на момчето, което бе с говорни затруднения. Работеше се за това детето да сглоби всички части на личната си история до момента и да ги облече в думи. Детето бе подготвяно за предстоящата среща с кандидат-осиновителката. Бяха проследявани и обсъждани преживяванията на момчето от срещите с нея. Посредством куклата пате по разнообразни начини бе отигравана раздялата на детето с познатата среда и заминаването за чужбина. Въвеждаха се бяха времеви понятия за продължителността на заминаването и последващите го промени. Бе постигната добра доверителна връзка. Използваните подходи бяха съобразени с възрастта на момчето. Посредством проективния подход бе проигравана предстоящата раздяла, което помогна на детето предварително да изживее основните чувства от промяната, успя да намали тревожността му от неизвестното и да го подготви за предстоящото заминаване.

Случай от практиката представен от Катя Караджова,

ръководител на сектор „Подкрепа на семейството“ в ЦОП „Петко Р. Славейков“, София

„Методът „Моята раничка“ беше приложен в случай на подкрепа на родител, който полага грижа за осиновено дете, но се затруднява да разговаря с него за личната му история. Майката споделяше, че се случва детето да ѝ задава въпроси за времето преди осиновяването му на 4-годишна възраст. Смяташе, че тези въпроси са провокативни и имат за цел като че ли да ѝ напомнят, че не тя е неговата истинска майка. Тези мисли я караха да се чувства тревожна и напрегната. От друга страна, тя споделяше идеята, че детето трябва да знае, че е осиновено, защото има реални спомени от живота в институцията, от първата им среща, от момента, в който заживяват заедно. Самата тя не разполагаше с конкретна информация за неговите биологични родители, за причините той да бъде оставен в институция.

В метода „Моята раничка“ майката разпозна възможност да разговаря с детето, да му покаже, че вярва в него, че неговите преживявания са важни за нея, че тя иска да бъде до него и да му оказва подкрепа. Следващите сесии посветихме на това да бъде въведена по-подробно в метода. Паралелно работата с детето също беше посветена на запознаването му с неговия нов приятел – патето.

На следващите срещи майката с ентузиазъм споделяше как вкъщи вече разговарят по теми, на които преди това детето е отговаряло едностранно с „да“ или „не“, или най-често с „не знам, не помня“. Беше избрала да започне първо с използването на емоционалните карти като възможност за разговор. Постепенно двамата започнаха да създават историята на неговия живот и тяхното запознаване. Майката споделяше, че е започнала да чувства детето по-спокойно. Въпросите, които то задаваше към своя живот преди, бяха повече и на майката ѝ се струваше, че те са дори по-задълбочени, но това вече не я тревожеше, защото: „...имаме едно пате, което знае много, а онова, което патето не знае, го знае моето дете...“ Тя се чувстваше облекчена и от това, че не се налага да измисля истории, че няма да го лъже в опитите си да го предпазва.

Осиновяването и приемната грижа – два начина да дадеш на едно дете „корени и криле“

Весела Банова

*На осиновените деца
На осиновителите и тези, които искат да осиновят
На децата, които живеят или са живели в приемни семейства
На приемните родители и на тези, които искат да станат такива
И на всички, които им помагат*

Как да придружаваме кандидатите за осиновители и кандидатите за приемни родители преди срещата с детето и след това? Това е може би един от въпросите, които специалистите с помагачи професии, а и не само те си задават често.

От многото срещи и работа с осиновени деца, техните родители, с деца, които растат в приемни семейства съм стигнала до извода, че на тези въпроси няма готови отговори. Има, обаче, нещо, което винаги много ми помага, и това е художествената литература – както за възрастни, така и за деца.

Една от чудните книги, които веднъж подарих на едно осиновено дете и то веднага я прибра, а след това научих от майка му, че я пази като особено ценна вещ, е романът на Луис Сепулведа „Историята на една чайка и на котарака, който я научи да лети“. В него се разказва за приключенията на Зорбас, „голям, черен и дебел“ котарак, чието непоклатимо чувство за чест един ден го кара да приеме да отгледа едно бебе чайка. Майката, красива чайка, попада в петролен разлив и точно преди да умре, завещава на Зорбас яйцето, което току-що е снесла. Зорбас първо трябва да мъти яйцето, а след това да научи бебето чайка да лети.

Той изпълнява и двете си обещания. С мътенето на яйцето се справя лесно. Да научи малката птица да лети – това се оказва сложна работа! Тогава Зорбас се обръща към своите приятели котараци, които му помагат в нелеката задача. Грижите за чуждото бебе променят Зорбас и неговите приятели пристанищни котараци, които повече са привикнали да се борят с трудния живот в пристанището на Хамбург, отколкото да се изиявяват като родители на едно бебе чайка. Може да се каже, че не само Зорбас, но и приятелите му развиват истински родителски умения. Малката птица расте заобиколена от тяхното мило присъствие и внимателна грижа.

Само в една своя мисия Зорбас не успява, макар че Професорът, най-ученият и четящ котарак измежду приятелите му, се опитва да му помогне: не могат да научат Щастливка (това е името, което дават на малката чайка) да лети. Тя обаче се чувства обичана и щастлива, до една фатална вечер, когато, разхождайки се из помещенията, които обитават на пристанището, среща шимпанзето, което изпълнява функцията на пазач. Щом я вижда, то казва на малката птица следното: „Не ми цапай тук, птицо!“ Щастливка му отвърща плахо: „Защо ми говорите така, господин маймун?“ И получава следния отговор: „Това е единственото, което правят птиците. Цапат. А ти си птица“. И тогава учудената малка чайка съвсем искрено възкликва: „Грешите. Аз съм коте, и то много чисто“. Също така съвсем искрено малката чайка се опитва да „спечели симпатиите на шимпанзето“. Но шимпанзето никак не се умилиява от малки птици и продължава безмилостно с разкриването на истината: „*Всъщност тази банда торби с бълхи те*

е накарала да повярваш, че си една от тях. Погледни се: имаш два крака, а котките са с четири. Имаш пера, а котките имат козина. Ами опашката? А къде ти е опашката? Толкова си откачена, колкото и онзи котарак, дете цял живот чете и мяучи: „Ужас, ужас!“ Тъпа птица! И искаш ли да знаеш защо те глеят твоите приятели? Защото чакат да надебелееш и да си направят хубаво угощение с теб. Ще те изядат с все перушина!„

Същата вечер котарациите са учудени, че малката чайка не отива да хапне от любимото си ястие – „калмарите, които Секретарят откъпчаваше от кухнята на ресторанта“.

В крайна сметка тя успява да изкаже болката, разочарованието, страховете си на Зорбас, като му преразказва всичко, което шимпанзето ѝ е казало, тогава котаракът „излизва сълзите ѝ“ и тя го чува да говори така, както никога преди не го е чувала. Той се обръща към нея със следните думи:

„Ти си чайка. В това шимпанзето е право, но само в това. Всички те обичаме, Щастливке. Обичаме те, защото си чайка, красива чайка. Не сме отричали, когато си твърдяла, че си коте, защото се ласкаем от това, че искаш да си като нас, но ти си различна и ние те харесваме такава. Не можахме да помогнем на майка ти, но на теб успяхме. Пазим те, откакто се излюпи. Отдадохме ти цялата си нежност, без да сме мислили изобщо да те правим котка. Обичаме те като чайка. Чувстваме, че и ти ни обичаш, че сме твои приятели, твоё семейство, и трябва да знаеш, че покрай теб научихме нещо, което ни изпълва с гордост: научихме се да ценим, да уважаваме и да обичаме онзи, който е различен. Много е лесно да приемаш и да обичаш тези, които са като теб, но да го направиш за онзи, който е различен, е много трудно, но ти ни помогна да го постигнем. Ти си чайка и трябва да следваш съдбата си на чайка. Трябва да летиш. И когато го постигнеш, Щастливке, те уверявам, че ще бъдеш доволна, и тогава чувствата ти към нас и нашите към теб ще бъдат още по-дълбоки и красиви, защото това ще бъде обич между съвсем различни същества. “

След изповедта на Зорбас, в която той назовава с верните думи не само това, което се е случило, но и чувствата и мотивите на всеки участник в тази среща, Щастливка успява да полети.

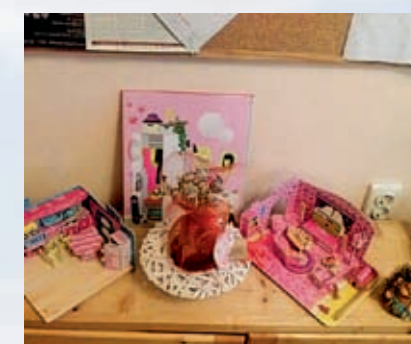
В прекрасния роман на Луис Сепулведа са засегнати всички въпроси, които ни вълнуват около осиновяването и приемната грижа, що се отнася до придружаването на кандидатите за осиновители и приемни родители.

Можем да си послужим с думите на котарака Зорбас, за да формулираме целта на работата си с тези бъдещи родители и тя би звучала така: *Да намерим заедно отговор на въпроса, може ли да има обич между съвсем различни същества?* А методът ни на работа би могъл да бъде – чрез различни форми да потърсим отговора на този въпрос в романа на Луис Сепулведа „*Историята на една чайка и на котарака, който я научи да лети*“.

И тогава можем да поговорим за чайката, която искаше да отлети през океана и да излюпи своето детенце на място, което тя е избрала, но не успя. Случва ѝ се нещо непредвидено и когато разбира, че краят ѝ наближава, решава да намери сигурно място, в което да снесе яйцето си. Това се оказва балконът на апартамента, в който живее Зорбас. И така тя му поверява своето скъпоценно яйце, придружено с две много важни заръки: да мъти яйцето, за да се излюпи пиленцето чайка, и да го научи да лети. Тоест *да му даде корени и криле!* Чайката успява да предаде желанието си на Зорбас. Той на свой ред поема отговорността за едно чуждо дете, но за да изпълни мисията си, му трябва подкрепа. И я получава. Ала никой от неговите приятели котараци няма готови решения и отговори не само за това, как се гледа чуждо дете, което е птица, но най-вече как може то да бъде научено да лети. Много е интересно заедно да намерим онези опори, които

помагат на котарациите да научат малката чайка да лети. И в търсенето им можем да се спрем на момента, в който малката птица среща шимпанзето. Тази лоша среща, както много често се случва в живота, разкрива истината за произхода на детето чайка по много брутален начин (можем да поговорим за „*тайната на осиновяването*“ и за начините, по които в живота тя бива разкрита на детето; но можем да поговорим и за *лошите срещи* в живота на детето, които не можем да предотвратим, но от тях можем да се възползваме по добър начин, за да тръгнем във вярната посока). И въпреки това тази среща се превръща в повратна точка за Щастливка: тя не само разбира, че не е коте, а птица, но успява най-сетне да се научи да лети. Как това става възможно? Става възможно, защото Зорбас е принуден да действа и да говори с истински думи и той успява да ги изкаже. Успява да говори и назове тези изключително важни неща, които са толкова трудни за формулиране между един обичащ възрастен и едно чуждо дете, но от които зависят две много важни неща: даването на корени (назоваването на историята на детето, което му дава корени) и след това даването на криле (това, което във формулярите и методиките наричаме придобиване на автономност, ценности и пр.). Верните думи, изказани с искреност и обич, дават криле и да, *да обичаш някого, който е напълно различен от теб, е възможно* – но това винаги е историята на една среща и последиците от нея.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1 • Опорни точки за подходящо поведение от страна на работещите в услуги от резидентен тип за деца и младежи с увреждания при среща с прояви на психично страдание (агресивни и автоагресивни действия на децата)

Пространства за малки деца и деца, които не могат да се движат самостоятелно, на закрито и на открито.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2 • Гледната точка на педиатъра

Уловени мигове от живота на Антония в ЦНСТ в Русе, управляван от Сдружение „Дете и пространство“.

Моменти от работата на кинезитерапевта, ерготерапевта и психолога с деца и родители в Дневен център за деца с увреждания (седмична грижа) в Русе, управляван от Сдружение „Дете и пространство“.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3 • Гледната точка на психолога и на осиновителя: работа с родители на осиновено дете с увреждания

ПРИЛОЖЕНИЕ 4 • Представяне на опита и добрите практики в развитието на приемната грижа за деца с увреждания на ИСДП в КСУДС в Шумен

Дете с увреждане при извеждането от ДМСГД

Същото дете с увреждане по време на грижата в приемното семейство

Старт на кампания за набиране на приемни родители в Шумен

ПРИЛОЖЕНИЕ 5

Ортодокси Саломон (вдясно)
по време на обучение на ИСДП
по приемна грижа

Проект „ДЕТСТВО ЗА ВСИЧКИ“
BG051PO001-5.2.08-0001

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.

Европейски съюз

Европейски социален фонд